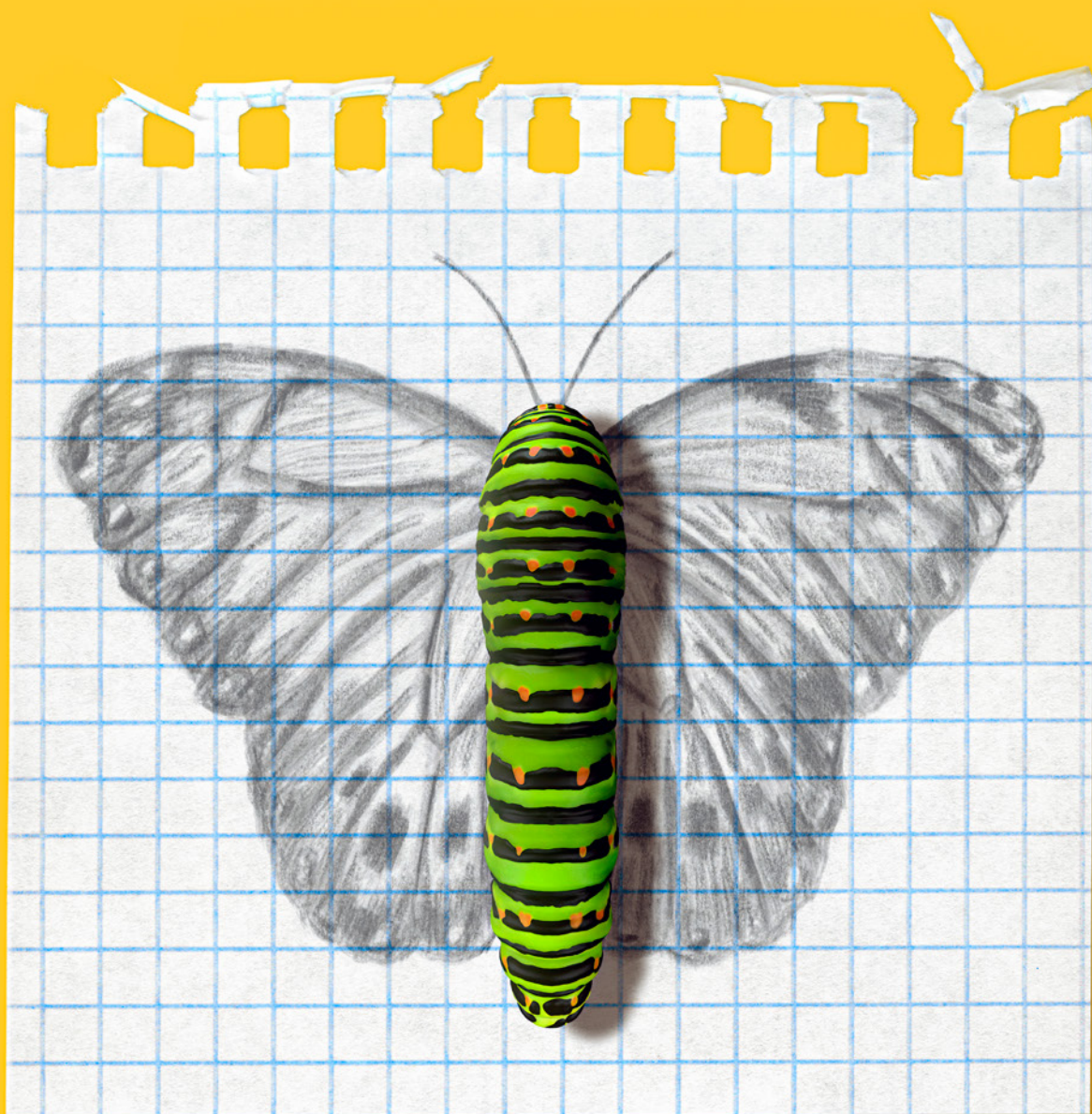


Espanya i Portugal

Joves, oportunitats i futurs





Sumari

- 3 Editorial**
- 4 Baròmetre.** Indicadors de context general
- 5 Baròmetre.** Indicadors sobre joventut
- 10 Article.** L'educació i els seus efectes sobre les oportunitats del jovent, per Lígia Ferro i Pedro Abrantes
- 16 Article.** Les reformes laborals han fet minvar la temporalitat dels treballadors joves?, per Alejandro Godino, Òscar Molina i Fátima Suleman
- 22 Article.** Les relacions personals dels joves amb el seu entorn, per Joan M. Verd, Mireia Bolívar, Joan Rodríguez-Soler i Rita Gouveia
- 30 Entrevista.** Robert Pogue Harrison: «Per primera vegada vivim en una cultura en què els joves eduquen els seus avis en molts aspectes»
- 35 Ressenya.** La natura com a mirall i mestra en el diari d'un jove activista, per Cecília Duran
- 38 Bones pràctiques.** Work4Progress, de la Fundació "la Caixa"

**Observatori Social
de la Fundació "la Caixa"**

Fundació "la Caixa"
Plaça de Weyler, 3
07001 Palma - Espanya

DL: B 28894-2015

Comissariat de continguts: Mònica Badia Ibáñez

Edició: Eulàlia Torras Oliveras

Traducció i correcció: Jordi Palou

Disseny de la portada: Estudio Javier Jaén

Disseny gràfic i maquetació: Tramatica S.L.

La Fundació "la Caixa" no s'identifica necessàriament amb l'opinió dels autors d'aquesta publicació.

Editorial

Futurs oberts per als joves d'Espanya i Portugal

La joventut és un període fonamental en la vida. L'experiència i les decisions que prenem en aquests anys seran cabdals per a les trajectòries futures. No obstant això, i més enllà de les decisions personals, cada generació s'enfronta a circumstàncies sociohistòriques particulars. En el cas dels joves d'avui, han crescut en un món globalitzat i plenament digital que ha generat oportunitats de lleure, possibilitats d'accés a la informació i modalitats de contacte social completament noves. D'altra banda, són també fills de la crisi econòmica i financera del 2008, les repercussions de la qual en termes de precarietat laboral persisteixen encara avui, i han experimentat el gran xoc que van representar les restriccions vinculades a la pandèmia del 2020.

Les conseqüències d'aquests esdeveniments configuren la situació actual del jovent, el seu benestar i les seves expectatives de desenvolupament. El context, però, també hi intervé. Així, els joves d'Espanya i Portugal han d'afrontar desafiaments específics en aspectes com ara la seva participació i rendiment en el sistema educatiu, la incorporació al mercat laboral o les possibilitats d'emancipació de la llar familiar, reptes que difereixen d'alguna manera dels que han d'abordar els seus coetanis dels altres països europeus.

Aquestes circumstàncies determinen les condicions de vida i la mateixa naturalesa de les llars que formin en el futur. Conèixer la situació i els desafiaments als quals han de plantar cara permetrà concebre polítiques efectives per encarrilar projectes de vida significatius, i així no només facilitar el benestar present i futur de la generació que avui és jove, sinó també, a partir de les connexions intergeneracionals inherents a tota societat, contribuir al benestar general.

El *Dossier* que us presentem pretén conjuminar els resultats de recerques diverses amb elements per a la reflexió. Inclou així mateix una sèrie d'indicadors i dades que ofereixen una visió àmplia i profunda alhora sobre aspectes clau de les circumstàncies dels joves espanyols i portuguesos des d'una perspectiva comparada europea.

Indicadors de context general

Visió global i temporal sobre la situació d'Espanya i Portugal en el context europeu

Diederik Boertien, investigador del Centre d'Estudis Demogràfics (CED-CERCA)

Nivell de desenvolupament econòmic el 2022

Producte interior brut (PIB) per habitant en estàndard de poder adquisitiu Espanya, Portugal i UE-27 (=100)

85	77	100
Espanya	Portugal	UE-27

Font: Eurostat, 2023.

El volum de PIB per habitant en estàndard de poder adquisitiu s'expressa en relació amb la mitjana de l'Europa dels Vint-i-set (UE-27), que pren el valor de 100. Si l'índex d'un país és de més de 100, el nivell de PIB per habitant d'aquest país és superior al valor mitjà de la UE-27, i viceversa.

Persones en risc de pobresa o exclusió social el 2022

Indicador AROPE de risc de pobresa o exclusió social Espanya, Portugal i UE-27

26,0%	20,1%	21,6%
Espanya	Portugal	UE-27

Font: Eurostat, 2023.

L'indicador AROPE s'usa per a identificar el percentatge de persones en risc de pobresa o exclusió social. Aquest grup inclou persones que viuen en llars amb ingressos molt baixos, amb privació material o exclusió social extrema, o llars en què la feina remunerada és escassa.

Taxa d'atur a l'agost de 2023

11,4%	6,0%	5,9%
Espanya	Portugal	UE-27

Font: Eurostat, 2023.

La taxa d'atur indica el percentatge de persones que no tenen feina respecte al total de persones que estan disponibles per a treballar.

Mitjana d'ingressos anuals de les llars ajustada pel nombre de membres, 2022

16.814	11.014	19.083
Espanya	Portugal	UE-27

Font: Eurostat, 2023.

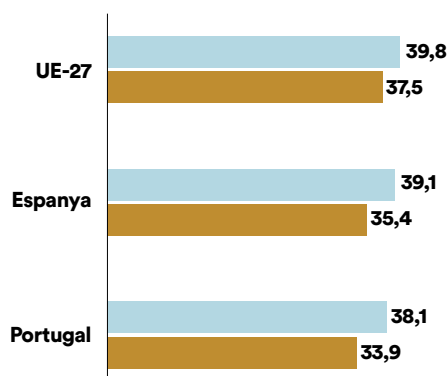
Els ingressos de les llars es calculen a partir de la suma d'ingressos de tots els membres de la llar. Aquesta xifra s'ajusta pel nombre de membres de la llar fent servir una fórmula que té en compte quins membres solen compartir despeses (per exemple, el lloguer).

Indicadors sobre joventut

Aquesta secció presenta una sèrie d'indicadors clau sobre la població jove a Espanya i Portugal. Els indicadors procedeixen de bases de dades europees i internacionals (Eurostat i OCDE).

Diederik Boertien, investigador del Centre d'Estudis Demogràfics (CED-CERCA)

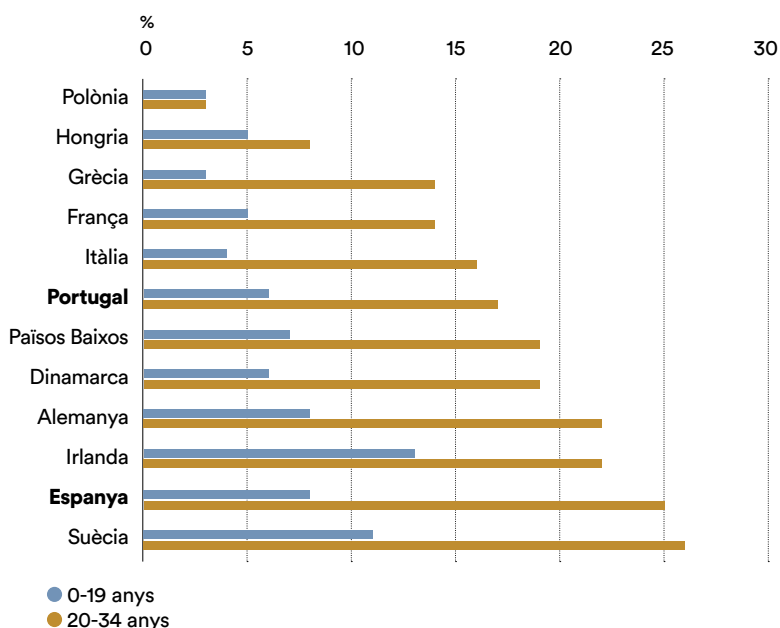
● Volum de la població jove (percentatge de població que té menys de 35 anys)



● 2013
● 2022

Font: Eurostat, 2023.

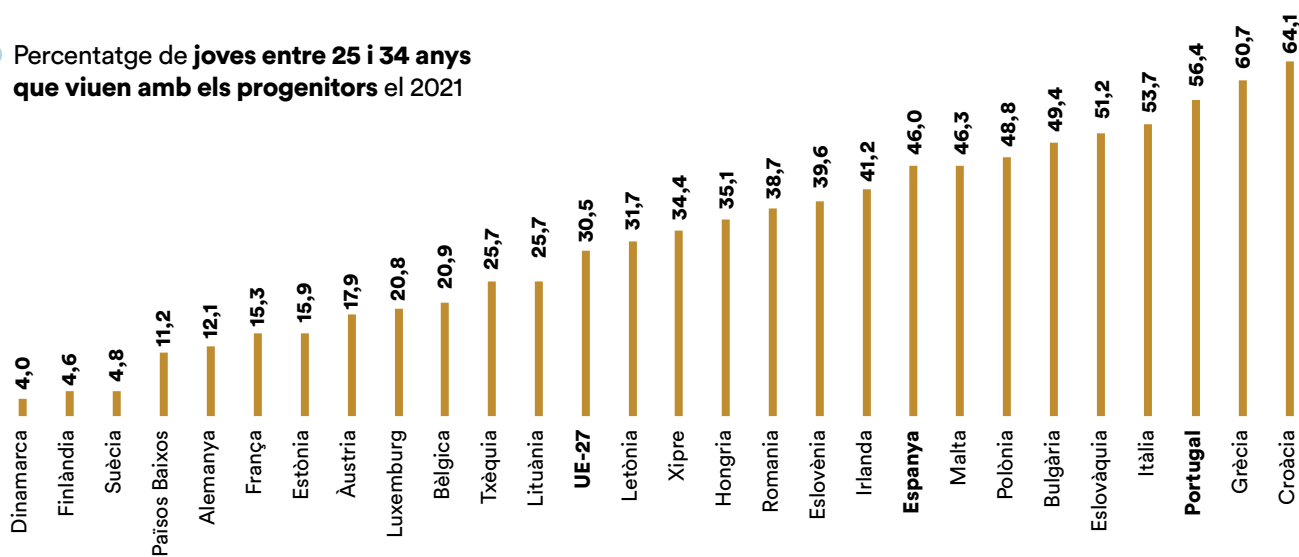
● Percentatge de joves nascuts a l'estranger, 2022



● 0-19 anys
● 20-34 anys

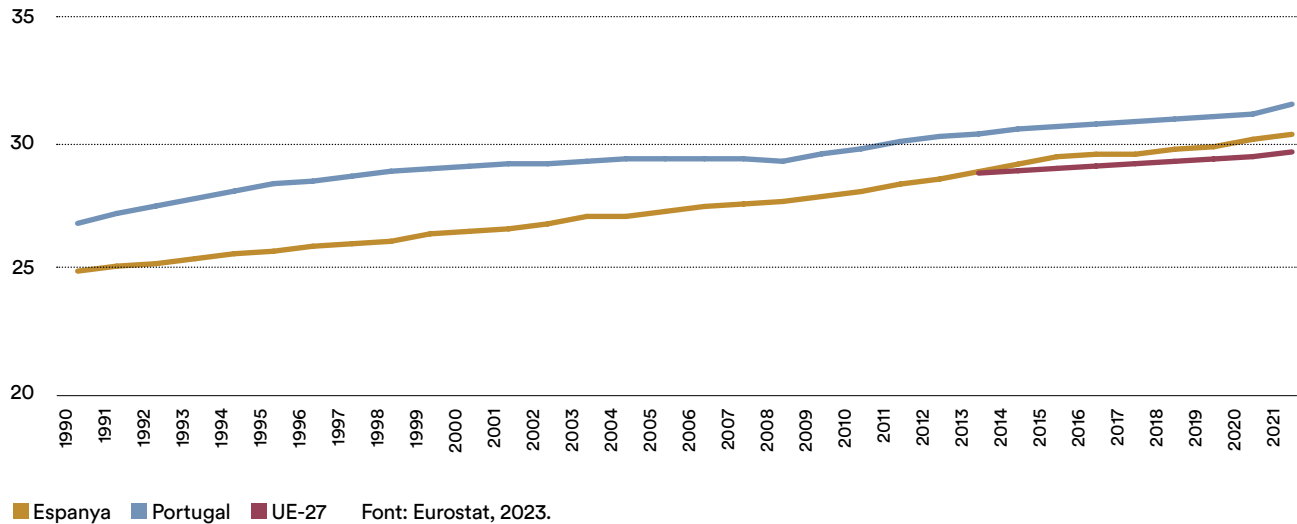
Font: Eurostat, 2023.

● Percentatge de joves entre 25 i 34 anys que viuen amb els progenitors el 2021

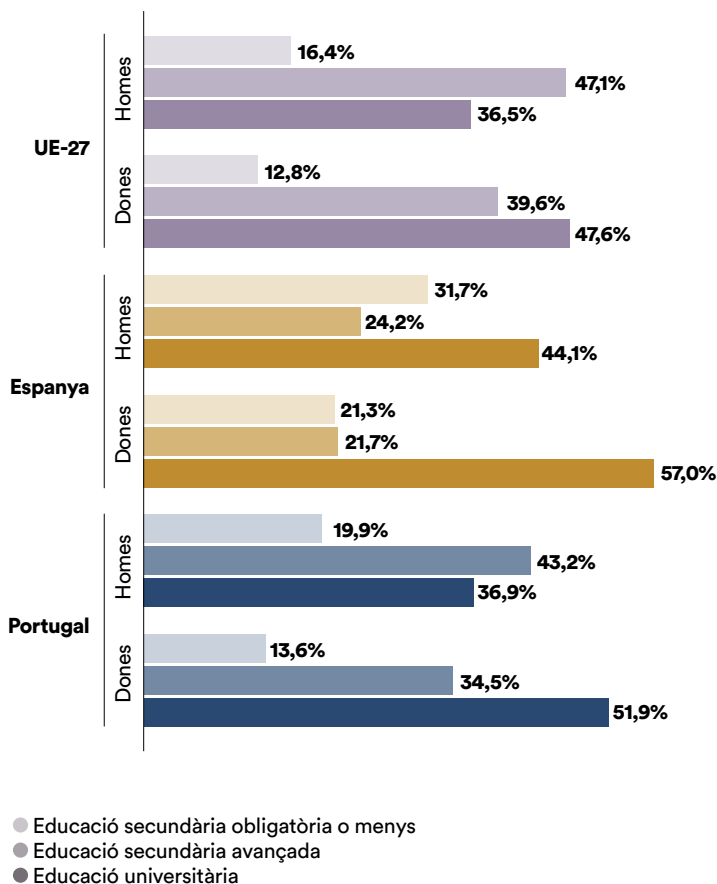


Font: Eurostat, 2023.

● Edat mitjana de les dones en tenir el primer fill, anys



● Nivell educatiu dels joves entre 25 i 34 anys per gènere, 2022

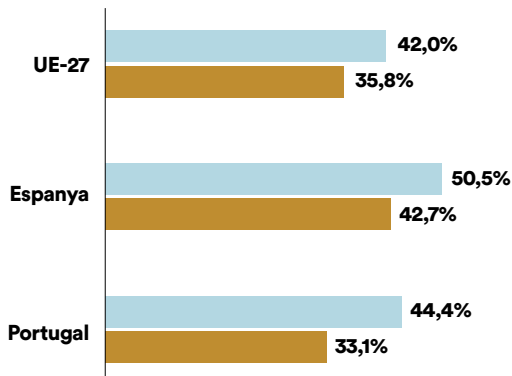


Font: Eurostat, 2023.

Els joves a Espanya i Portugal: nivells alts d'educació, però també de desocupació

La proporció de població jove a Espanya i Portugal minva més ràpidament que en altres països europeus, sobretot a Portugal, on hi ha menys joves estrangers que no a Espanya. Bona part de la població jove a tots dos països té estudis universitaris, però també hi ha alts nivells d'inactivitat i atur. Aquests desavantatges són més visibles a Espanya, on també hi ha una part important de la població entre 25 i 34 anys que només té l'Educació Secundària Obligatòria (ESO) o menys. Aquesta situació millorarà de manera significativa els pròxims anys, perquè el percentatge de persones que només ha completat l'ESO és més baix entre grups d'edat més joves. Un altre repte per a la població jove a tots dos països és el baix nivell d'emancipació, per comparació a altres països de la Unió Europea.

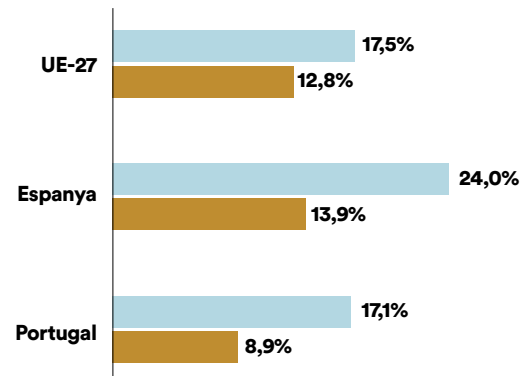
● Percentatge de població amb estudis universitaris segons edat, 2022



● 25-34 anys
● 34-54 anys

Font: Eurostat, 2023.

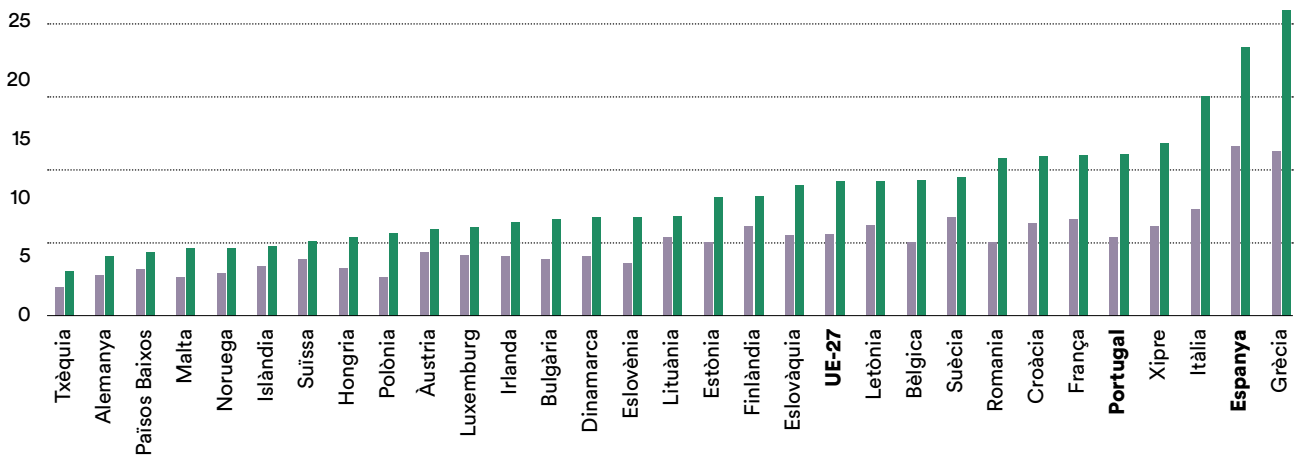
● Percentatge de joves entre 15 i 34 anys que ni treballen ni estudien



● 2013
● 2022

Font: Eurostat, 2023.

● Desocupació entre els joves de 20-29 anys per comparació al conjunt de la població el 2022, %



● Total
● 20-29 anys

Font: Eurostat, 2023.

● Percentatge del sou per hora dels menors de 30 anys comparat amb el sou per hora del conjunt de la població (=100), 2020

84,7%

UE-27

81,3%

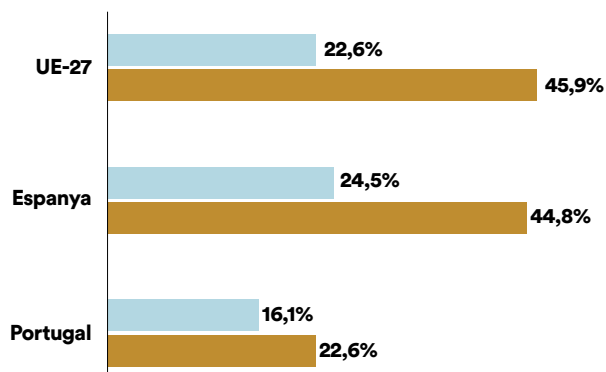
Espanya

87,7%

Portugal

Font: Eurostat, 2021.

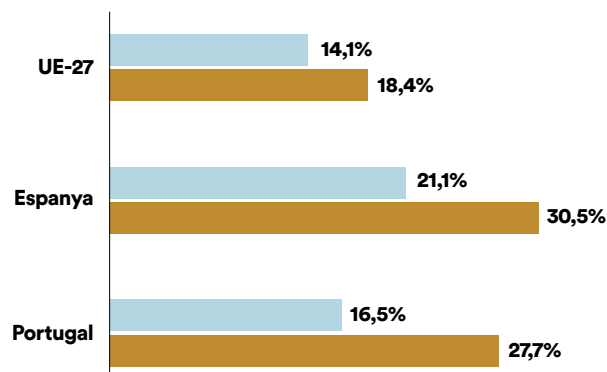
● Percentatge de joves entre 19 i 29 anys en **risc de pobresa o exclusió social** segons el país de naixement, 2022



● Nascuts al país
● Nascuts a l'estranger

Font: Eurostat, 2023.

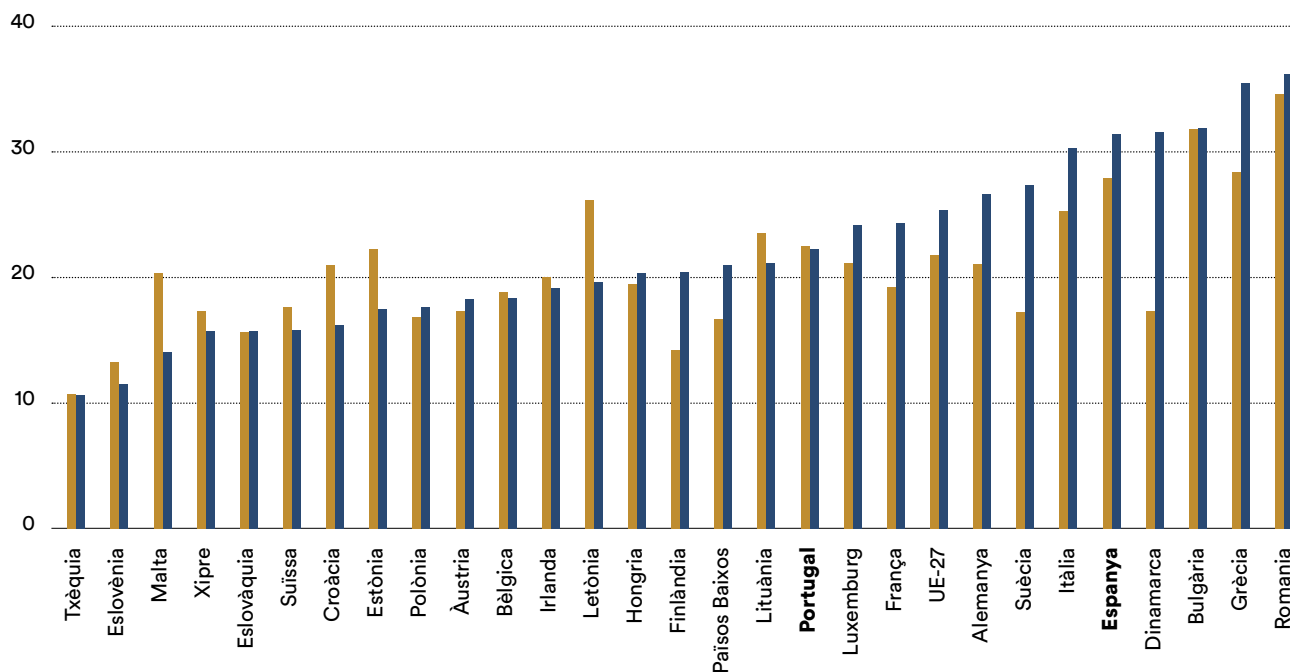
● Percentatge de persones amb **contracte temporal**, per grup d'edat, 2022



● Totes les edats
● 25-34 anys

Font: Eurostat, 2023.

● Percentatge de persones en **risc de pobresa o exclusió social** per grup d'edat i país

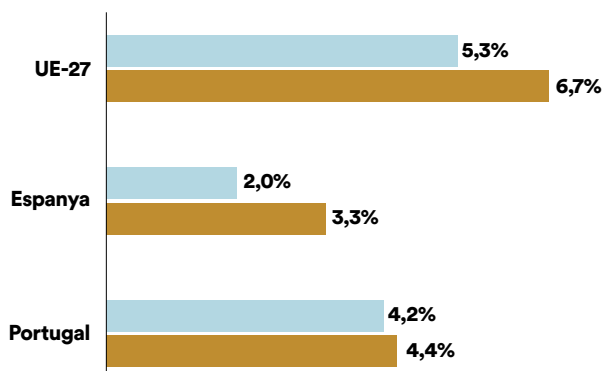


● Totes les edats
● De 15 a 29 anys

Font: Eurostat, 2023.

L'indicador AROPE s'usa per a identificar el percentatge de persones en risc de pobresa o exclusió social. Aquest grup inclou persones que viuen en llars 1) amb ingressos molt baixos, 2) amb privació material o exclusió social extrema, o 3) on les feines remunerades són escasses.

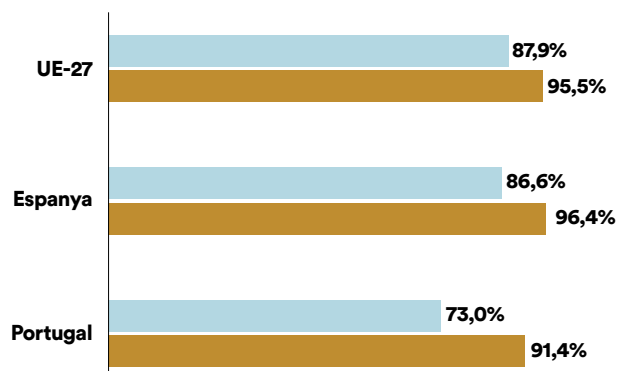
- Percentatge de persones entre 25 i 34 anys amb **síntomes de depressió**, 2022



● Homes
● Dones

Font: Eurostat, 2023.

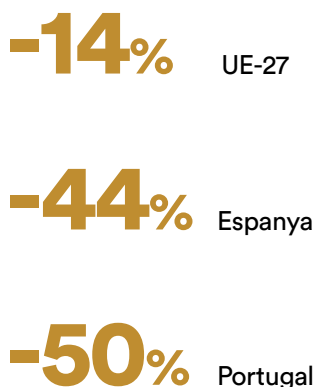
- Percentatge de joves entre 16 i 29 anys que diuen tenir **bona salut**, segons el nivell d'ingressos de la llar en què viuen, 2022



● 20% de llars més pobres
● 20% de llars més riques

Font: Eurostat, 2023.

- Probabilitat de tenir **síntomes de depressió** per a joves de 25 a 34 anys (respecte al grup de 35-54 anys), 2019



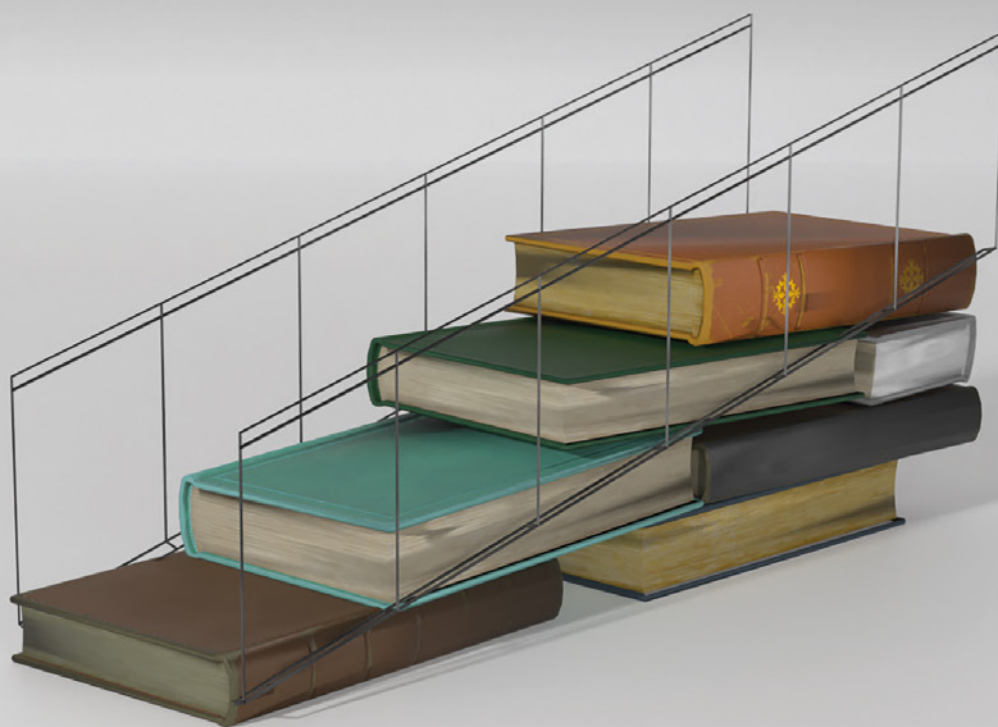
Font: Eurostat, 2019.

Bona salut mental, però amb un alt risc d'ocupacions temporals, de pobresa i d'exclusió social

Per comparació amb la mitjana europea, entre la població jove de Portugal i Espanya hi ha un risc elevat d'ocupació temporal. A Espanya hi ha també un alt risc de pobresa, mentre que a Portugal el percentatge se situa per sota de la mitjana europea. Tant en un país com en l'altre, el risc de pobresa o d'exclusió social és més alt entre els joves que no pas entre la població adulta en general. Aquest risc és especialment elevat entre les persones joves nascudes a l'estranger. Una bona notícia és que els nivells de depressió són relativament baixos en tots dos països, malgrat que hi ha diferències importants entre dones i homes.

L'educació i els seus efectes sobre les oportunitats del jovent

Lígia Ferro, Universidade do Porto i Pedro Abrantes, Universidade Aberta i ISCTE–Instituto Universitário de Lisboa



A partir de dos indicadors clau, l'abandonament prematur i els nivells educatius obtinguts pels joves, s'interpreta l'evolució dels recorreguts formatius de la joventut a Portugal i Espanya del 2001 al 2021. Gràcies a les dades comparatives de l'Eurostat i l'OCDE, els gràfics exploren l'impacte dels nivells educatius assolits, tant en les oportunitats laborals de la població jove com en la seva participació en la vida social, comunitària, cultural, esportiva i artística.

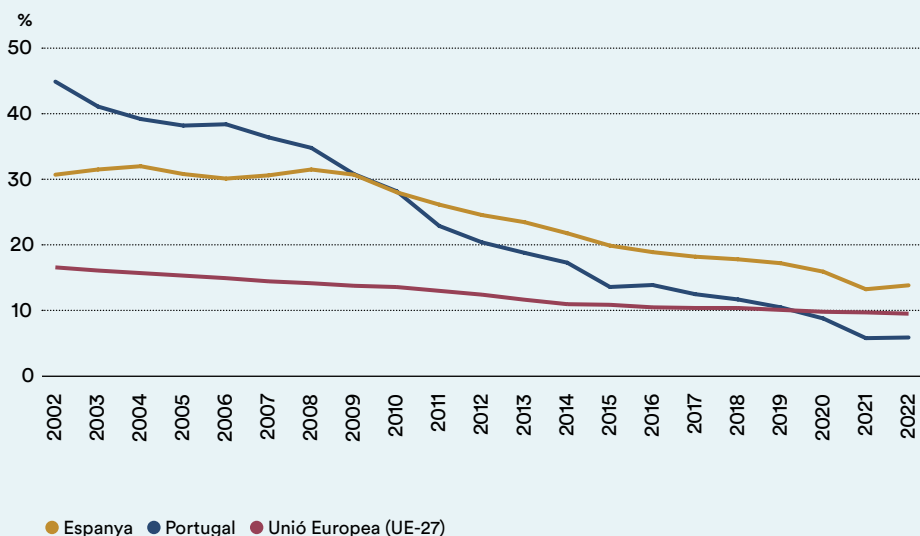


Com s'ha fet minvar l'abandonament escolar prematur?

La proporció de joves entre 18 i 24 anys que no han completat l'educació secundària superior (batxillerat o formació professional a Espanya; *ensino secundário* o de *dupla certificação, nível 3-4* a Portugal) i no s'han matriculat en cap programa d'educació o formació ha estat un indicador clau del desenvolupament educatiu a escala europea, entre altres coses perquè es mesura amb un instrument comú (l'Enquesta de població activa, Eurostat). Com podem veure al gràfic 1, l'evolució d'aquest indicador els darrers vint anys ha estat positiva, però a

ritmes ben diferents: lent a escala europea, moderat a Espanya i alt a Portugal. L'avanç observat en aquest darrer país, que supera fins i tot la mitjana europea, és més remarcable encara si tenim en compte que entre el 1992 i el 2002 aquest percentatge només havia baixat del 50% al 45%, mentre que a Espanya va baixar del 40% al 31%. Hom podria pensar que aquesta tendència aniria associada a la manca d'oportunitats laborals, però el percentatge de joves que treballen a Portugal (el 30%) és també superior al d'Espanya (el 26%), país que destaca per una taxa força elevada de joves que ni estudien ni treballen (el 20% el 2021).

Gràfic 1
Percentatge de joves (18-24 anys) que no han completat l'educació secundària superior i no reben educació ni formació, 2002-2022



L'abandonament prematur a Espanya i Portugal s'ha acostat a la mitjana europea

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'Enquesta de població activa d'Eurostat.

La lluita contra l'abandonament escolar prematur ha estat una prioritat europea per a impulsar tant el creixement econòmic com la cohesió social. Això requereix una coherència duradora entre les polítiques educatives, laborals i socials, com també una coordinació entre els nivells local o municipal, regional, estatal i europeu (Comissió Europea, 2014). En aquest sentit, el suport i l'orientació individualitzats a la població jove tenen un paper clau en la connexió entre els diversos sectors i nivells (Psifidou *et al.*, 2021). El cas portuguès reflecteix aquesta coordinació amb programes integrats per a la inclusió social, la qualitat educativa i les qualificacions professionals, ja que promou la creació de xarxes entre les escoles i un ampli ventall d'entitats comunitàries (Álvares *et al.*, 2017).

A Espanya, malgrat els avanços evidents, la recerca ha observat més dificultats, amb variacions significatives entre regions, tant per convertir les escoles en espais més inclusius, oberts i innovadors, com per al desenvolupament integrat de polítiques educatives, socials i comunitàries que contribueixin a combatre eficaçment els fenòmens interconnectats del fracàs i l'abandonament escolar (Garrido *et al.*, 2020; Martínez *et al.*, 2016).

Riscos de polarització de la joventut per nivells i àrees de qualificació

Si examinem amb més detall el nivell educatiu de la població jove (de 25 a 29 anys) a Portugal,

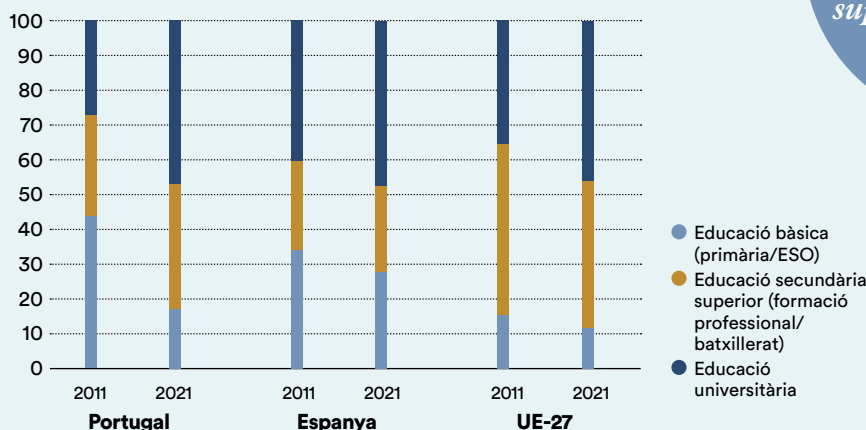
podem confirmar que hi ha hagut avanços molt positius en la darrera dècada, sobretot en les qualificacions de nivell secundari, ja que més del 40% d'aquestes qualificacions corresponen actualment a títols de formació professional. D'altra banda, els progressos observats a Espanya per a

*Els estudis han demostrat que els qui
assoleixen titulacions superiors
tenen encara taxes d'ocupació
més altes que els qui disposen només
de la titulació secundària*

aquest mateix període i franja d'edat es concentren en les qualificacions d'ensenyament superior, un nivell que ara tenen quasi la meitat de joves, amb un percentatge que és fins i tot superior a la mitjana europea. Malgrat aquests avanços, en el marc europeu tots dos països es caracteritzen per acusades desigualtats educatives, és a dir, amb una taxa elevada de joves amb qualificacions altes, d'una banda, i amb qualificacions baixes, de l'altra (gràfic 2), la qual cosa presenta riscos de segregació i polarització social.

La diversificació de l'oferta d'educació secundària postobligatòria, especialment amb el des-

Gràfic 2
Nivell educatiu dels joves (25 a 34 anys)
a Portugal, Espanya i la UE-27 el 2011 i el 2021



Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'OCDE (*Education at a glance*, 2022).

La polarització de les qualificacions del joventut a Portugal i Espanya és superior a la mitjana europea

Nota: «educació universitària» es refereix a tots els títols d'ensenyament superior (ISCED 5-8) atorgats per universitats o instituts politècnics; «educació secundària superior» es refereix a tots els títols de batxillerat o formació professional de nivell intermedi (ISCED 3-4); «educació bàsica» es refereix als nivells educatius inferiors (ISCED 0-2).

envolupament d'un sòlid sistema de formació professional, ha mobilitzat fortes inversions a tots dos països. Encara que uns altres sistemes europeus de llarga tradició i reconeixement són una referència cabdal en aquest camp, els estudis han assenyalat la importància que aquestes polítiques tinguin en compte les singularitats econòmiques i culturals de cada país i fins i tot de cada regió, per garantir que aquestes trajectòries siguin valuades tant en termes acadèmics com laborals. A més a més, recerques fetes a Portugal han demostrat que, si bé molts professors i estudiants valoren el caràcter més pràctic i orientat a la feina d'aquesta mena d'educació, hi ha biaixos socials, culturals i etnoracials associats a una dualitat entre itineraris d'educació secundària acadèmica i professional (Abrantes i Roldão, 2019).

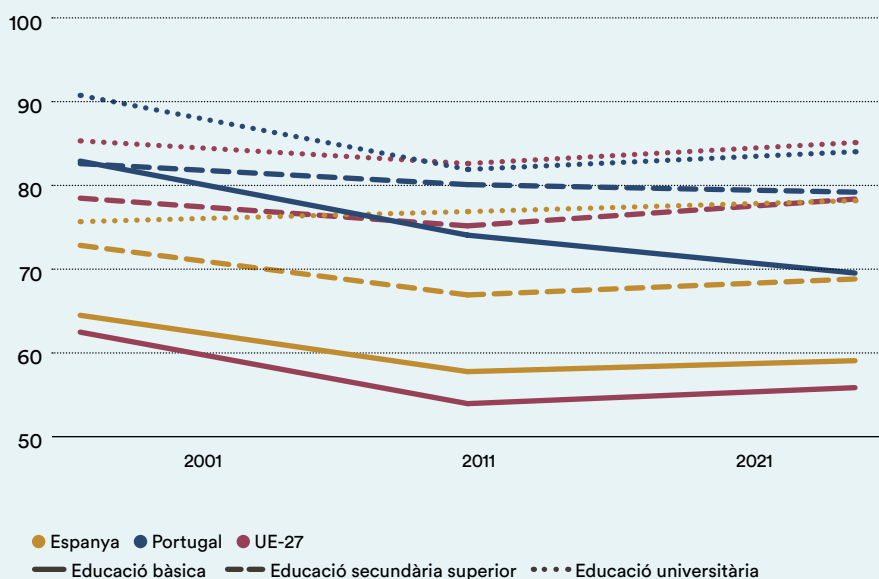
L'educació continua afectant les oportunitats laborals del jovent

En l'opinió pública, tant a Portugal com a Espanya, la reducció de l'abandonament escolar i la massificació de les titulacions d'ensenyament secundari i superior sovint han escampat dubtes sobre el valor d'aquesta formació per a les oportunitats de la població jove, sobretot en el mercat laboral. Així i tot, seguint un patró comú a Europa, els qui assoleixen titulacions superiors continuen tenint taxes d'ocupació més altes que els que només tenen el batxillerat, mentre que els joves amb un baix nivell d'escolarització són els que tenen més dificultats a l'hora d'accedir a

un lloc de treball (gràfic 3). En les dues darreres dècades, les taxes d'ocupació juvenil han baixat a Portugal i han augmentat a Espanya, convergint en tots dos països amb la mitjana europea. Tanmateix, la desigualtat entre els joves amb nivells d'estudis alts i baixos ha augmentat en tots dos casos, com també en el conjunt d'Europa.

És cert que les recerques han mostrat una intensificació de la precarietat laboral entre els joves, agreujada per les polítiques d'austeritat, com també una fuga de cervells de la península Ibèrica cap a altres latituds (Tavares *et al.*, 2021). Estudis qualitius biogràfics mostren com aquestes situacions impliquen dificultats per deixar la llar familiar, emparellar-se o tenir descendència (Casal *et al.*, 2011), de manera que les trajectòries vitals resultants poden ser sinuoses i incertes. Al seu torn, això té conseqüències en les baixes taxes de natalitat i l'envelliment de la població. Aquestes tendències generacionals, però, no estan exemptes de profundes desigualtats socials i educatives, accentuades per la polarització dels mercats laborals, que inclou la valoració de competències específiques juntament amb la desvaloració del treball considerat com a «no especialitzat». També cal tenir en compte que, sobretot a Portugal, les recerques fetes han remarcat la ineficàcia del sistema educatiu per reduir les desigualtats socials, amb un enfortiment de l'afinitat entre el món escolar i les classes socials més desfavorides, és a dir, que l'escola no sembla que obri noves possibilitats socials i culturals, sinó que més

Gràfic 3
Taxa d'ocupació dels joves entre 25 i 34 anys segons el nivell d'estudis



La formació superior encara té un impacte positiu en l'accés al mercat laboral a Portugal i Espanya

Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'Enquesta de població activa d'Eurostat.

aviat reforça les expectatives i aspiracions de la infància de les classes populars (Martins, 2012). Encara que les qualificacions tenen un efecte positiu en l'ocupabilitat, el seu impacte és limitat, ja que les qualificacions altes o especialitzades sovint no garanteixen una remuneració a l'altura del que seria esperable (Lopes *et al.*, 2019) i que en tot cas és més baixa que la que s'obté als països del nord o el centre de la Unió Europea.

Més activitats de socialització que de ciutadania? L'educació i la participació social

Com que l'educació i la feina no exhaureixen les dimensions en què la població jove construeix les seves vides, també val la pena considerar l'impacte que l'educació té en altres esferes socials i en els nivells de participació ciutadana. Sovint s'expressa la idea que la joventut es desentén de la política, però és molt activa en l'àmbit del lleure i la vida social, per exemple. Però és realment així? Segons les dades d'Eurostat (gràfic 4), la participació és en realitat molt més alta en les activitats culturals i esportives, com també en les relacions familiars i d'amistat, amb xifres relativament baixes per a la participació ciutadana (en organitzacions formals i informals) o les pràctiques artístiques. Aquests patrons són comuns a tot Europa, però són especialment pronunciats a Portugal i Espanya. Tanmateix, les dades també mostren desigualtats persistents –i marcades, en el cas de la península Ibèrica–, i les taxes de participació en aquestes diverses dimensions són més altes entre els joves amb més qualificacions,

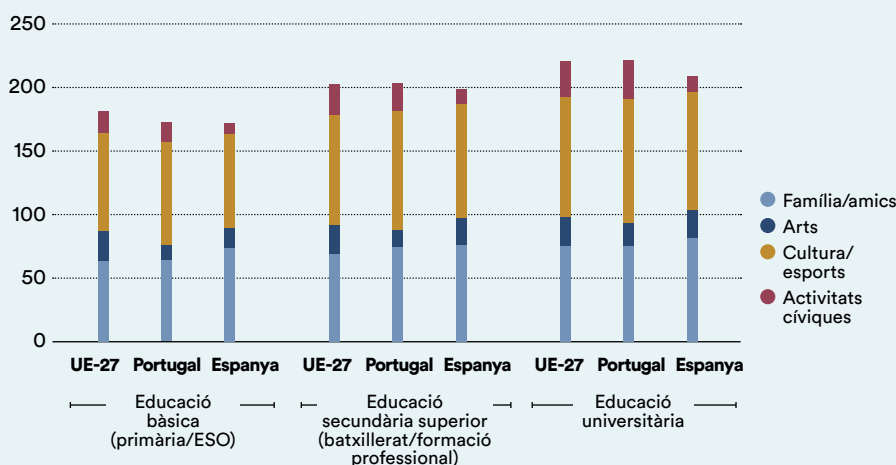
per comparació als que presenten un nivell d'escolarització més baix.

En termes percentuals, la participació de la població jove en activitats cíviqes, culturals i esportives a Portugal i Espanya és relativament baixa, sobretot si considerem els joves amb menys nivell educatiu. No obstant això, sabem que el jovent més desafavorit socialment, en particular dels espais socials perifèrics de les grans

És important consolidar polítiques adreçades al jovent que articulin les diverses dimensions en què la població jove es mou sovint de manera impredecible i no lineal

ciutats de la península Ibèrica, sí que participa activament en activitats d'aquesta naturalesa. Parlem d'espais informals de construcció de ciutadania i de participació en l'esfera pública amb el desenvolupament de diverses dinàmiques creatives, com podem veure en la vitalitat ibèrica de les cultures urbanes vinculades especialment als grafitis, a l'*street art* i al *parkour*, com també al rap i a nous gèneres musicals com ara el reggaeton o el kuduro, entre altres formes de participació social, cultural, esportiva i artística.

Gràfic 4
Participació de la població jove en activitats cíviqes, culturals, esportives, artístiques i comunitàries, segons el nivell d'estudis (percentatge acumulat)



Font: elaboració pròpia a partir de les dades d'Eurostat (2015).

L'educació continua influint en moltes dimensions de la vida dels joves

Nota: «educació universitària» es refereix a tots els títols d'ensenyament superior (ISCED 5-8) atorgats per universitats o instituts politècnics; «educació secundària superior» es refereix a tots els títols de batxillerat o formació professional de nivell intermedi (ISCED 3-4); «educació bàsica» es refereix als nivells educatius inferiors (ISCED 0-2).

És important remarcar que a Portugal i a Espanya les noies participen molt menys en aquestes activitats que no pas els nois, i sovint hi són del tot absents. L'accés dels joves menys qualificats i socialment desfavorits a l'esfera pública continua marcat per diferències de gènere molt significatives.

Conclusions

Com hem vist al llarg de l'article, l'educació és encara un factor fonamental, no tan sols per a la integració i el desenvolupament del jovent en el mercat laboral, sinó també per a les seves oportunitats de participació social, cultural, esportiva i comunitària. En aquest sentit, Portugal i Espanya han viscut progressos significatius en la convergència educativa amb els valors observats als altres països de la Unió Europea. Tanmateix, es manté un gran percentatge de joves que abandonen el sistema educatiu sense obtenir ni tan sols un títol de nivell secundari postobligatori, i aquests joves es troben avui en situacions de vulnerabilitat i risc d'exclusió més accentuades que en el passat. A més a més, a la variable edat hem d'afegir-ne unes altres, com ara la classe social, el gènere o l'origen territorial, en complexes articulacions interseccionals que tenen conseqüències concretes. Els joves de la península Ibèrica tendeixen a participar socialment i a desenvolupar activitats culturals i creatives, sobretot en contextos informals i de carrer, la qual cosa revela una cerca d'espais més lliures d'estructura i jerarquies. Així i tot, diversos estudis indiquen que les dones estan relativament absents d'aquestes activitats.

Per tant és important consolidar polítiques adreçades al jovent que articulin les diverses dimensions (educativa, laboral, familiar, cívica, esportiva, artística) en què la població jove es mou sovint de manera imprevisible i no lineal. L'expansió dels nivells educatius és fonamental per a la seva integració, però cal valorar i obrir noves portes al jovent en altres esferes de la vida social, no mantenir-los-en allunyats. D'altra banda, és important construir solucions en què les desigualtats es puguin mitigar, amb una atenció especial als joves sense feina o que no estiguin seguint estudis formals, tenint en compte que un bon percentatge pateix a més d'una manca de recursos i d'oportunitats a tots els nivells: familiar, cívic, cultural o comunitari. Aquest col·lectiu ha de ser prioritari per a les polítiques públiques, basades en sòlids coneixements científics quantitius i qualitius, i desenvolupades mitjançant processos de cocreació en què els joves tinguin un paper realment actiu.

Referències

- Abrantes, P., i C. Roldão (2019): «The (mis)education of African descendants in Portugal: towards vocational traps?», *Portuguese Journal of Social Science*, 18(1).
- Álvares, M., P. Abrantes i P.M.C. Dantas (2017): «La lucha contra el abandono educativo temprano: políticas y prácticas en red», a *Prevención, intervención y compensación del abandono educativo temprano*, Madrid: Ministerio de Educación, Cultura y Deporte.
- Casal, J., R.M. Pareja i M. García (2011): «Pasado y futuro del estudio sobre la transición de los jóvenes», *Papers. Revista de Sociologia*, 96(4).
- Garrido Yserte, R., M.T. Gallo-Rivera i D. Martínez-Gautier (2020): «¿Cuáles son y cómo operan los determinantes del fracaso escolar?», *RICEG-Revista Internacional de Ciencias del Estado y de Gobierno*, 1(4).
- Lopes, J.T., F. Louçã i L. Ferro (2019): *As classes médias em Portugal: quem são e como vivem*, Lisboa: Bertrand.
- Martínez, M.L., G.M. Reverte i M.M.P. Manzano (2016): «El fracaso escolar en España y sus regiones: disparidades territoriales», *Revista de Estudios Regionales*, 107.
- Martins, S.C. (2012): *Escola e estudantes da Europa*, Lisboa: Mundos Sociais.
- Psifidou, I., N. Mouratoglou i A. Farazouli (2021): «The role of guidance and counselling in minimising risk factors to early leaving from education and training in Europe», *Journal of Education and Work*, 34(7-8).
- Tavares, I., A.F. Cândido i R.M.D. Carmo (2021): *Desemprego e precariedade laboral na população jovem: tendências recentes em Portugal e na Europa*, Lisboa: Observatório das Desigualdades, CIES-Iscte.

Les reformes laborals han fet minvar la temporalitat dels treballadors joves?

Alejandro Godino i **Òscar Molina**, Centre d'Estudis Sociològics sobre la Vida Quotidiana i el Treball (QUIT), Universitat Autònoma de Barcelona; **Fátima Suleman**, Instituto Universitário de Lisboa (ISCTE-IUL), Dinâmia'CET



Espanya i Portugal han experimentat alts nivells de temporalitat en les darreres dècades, una circumstància que a llarg termini té efectes negatius en la trajectòria laboral i vital de les persones. Com a resposta a aquesta problemàtica, els governs de tots dos països han aprovat reformes per a reduir la temporalitat en l'ocupació. Els resultats mostren que, arran d'aquestes reformes, veiem que baixa la temporalitat en la població jove, lleument en el cas de Portugal i de manera molt pronunciada a Espanya, sense que això causi aparentment un impacte negatiu en les taxes de desocupació o d'activitat.



El mercat de treball espanyol s'ha caracteritzat per uns alts nivells de desocupació del 1970 ençà. En un esforç per abordar aquest problema, a mitjan anys vuitanta es van aplicar mesures de flexibilitat, en particular l'ús generalitzat de la contractació temporal. Aquestes reformes van donar lloc a un model d'ocupació molt sensible als vaivens econòmics i molt segmentat, en el qual determinats grups socials experimentaven més incertesa en el mercat laboral (Bernardi i Martínez-Pastor, 2010). Concretament, la dualització creixent en termes d'estabilitat i protecció social entre treballadors fixos i temporals va afegir un tret suplementari de desigualtat intergeneracional al mercat laboral espanyol.

El mercat de treball portuguès ha mostrat patrons semblants en termes de polítiques orientades al mercat i l'extensió de la flexibilitat contractual des del començament dels anys vuitanta. Se sol afirmar que aquestes reformes laborals a Portugal van ser parcials, ja que els treballadors indefinits no se'n van veure afectats, mentre que el treball flexible va servir com a variable d'ajust amb una protecció social reduïda i fins i tot nul·la. Això ha tingut conseqüències semblants a les d'Espanya, amb un mercat laboral segmentat en el qual augmenta la devaluació laboral i la desigualtat social i econòmica entre els treballadors fixos i els temporals (Campos Lima i Caldas, 2023).

Els treballadors més joves, juntament amb altres grups socials (per exemple, immigrants, dones i treballadors poc qualificats), han tingut

una posició central en aquesta flexibilització i augment de l'ocupació temporal en tots dos països. Tant Espanya com Portugal es van veure molt afectats per la recessió econòmica del 2008, i, amb Grècia, van ser els països europeus que més en van patir els efectes laborals més greus: els treballadors joves ocupats en feines temporals van ser els més afectats per la destrucció de llocs de treball i la manca d'oportunitats laborals. Les circumstàncies van empitjorar a Espanya arran de la reforma laboral del 2012 que va abaratir els

Per a molts dels que van entrar en el mercat laboral durant la recessió del 2008, la covid-19 no va fer sinó agreujar les ferides obertes durant la crisi econòmica anterior

acomiadaments, mentre que a Portugal els contractes temporals van tenir un efecte esmorteïdor per ajudar les empreses a afrontar les fluctuacions de la demanda, de manera que van contribuir a l'augment de la desocupació entre el jovent.

Per a molts dels que van entrar en el mercat laboral durant la recessió del 2008, la covid-19 no va fer sinó agreujar les ferides obertes durant la crisi econòmica anterior. Amb l'impacte de la

pandèmia, a Espanya va haver-hi augments del 5% en la taxa d'atur i una reducció entorn del 4-5% de la taxa d'activitat, mentre que la temporalitat minvava a conseqüència d'una paralització econòmica que va frenar la renovació o la creació de contractes temporals (gràfics 1 i 3). Així, el xoc econòmic de març del 2020 va expulsar

permanents en la seva trajectòria laboral. Per tant, l'efecte compost de totes dues crisis sobre les trajectòries laborals dels joves va ser enorme, no tan sols sobre els joves que començaven a treballar, sinó també per als menors de 30 anys que ja havien patit la recessió (Molina i Godino, 2021; Almeida i Santos, 2020).

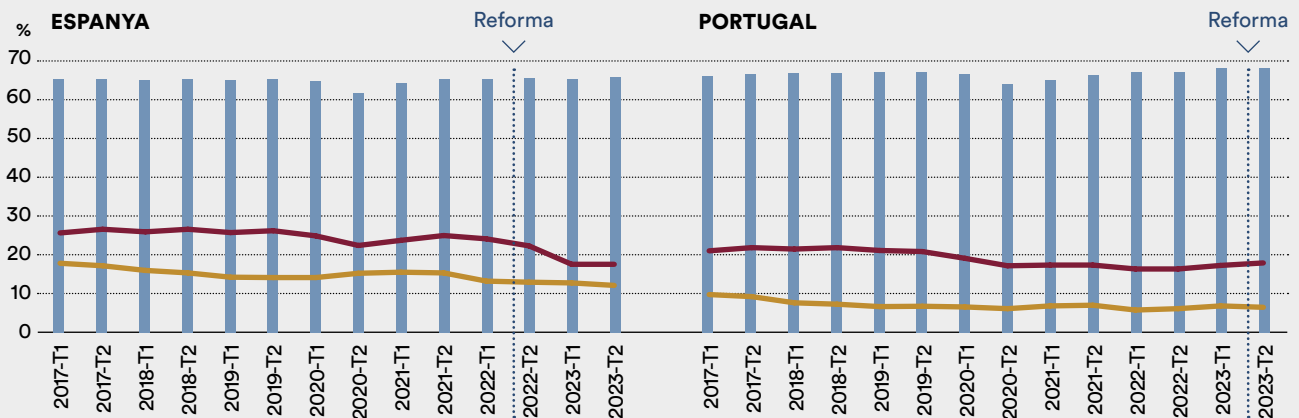
Les dimensions petites de les empreses i la gran extensió del sector de serveis, juntament amb una cultura empresarial de normalització de l'ús de la contractació temporal, pot explicar l'elevada rotació i l'escassa conversió de llocs temporals a fixos tant a Espanya com a Portugal

del mercat laboral una part important de treballadors temporals, mentre que moltes de les persones desocupades que cercaven feina desistien davant la manca d'oportunitats. Va ser una situació semblant a la que van viure els joves durant la recessió, tot i que en aquest darrer cas s'havia allargat més anys. La successió de períodes d'atur seguida d'etapes prolongades de temporalitat no es pot considerar simplement una sotragada en la carrera dels joves, sinó que sovint té efectes

Les reformes laborals contra la temporalitat a Espanya i Portugal

L'elevada taxa d'ocupació temporal a Espanya i Portugal no s'explica únicament per la importància de sectors amb un fort component estacional, com ara el turisme, sinó que obeeix a un patró estructural, ja que tots dos països presenten una taxa de temporalitat més alta en tots els sectors econòmics per comparació al conjunt de la Unió Europea. Les dimensions petites de les empreses

Gràfic 1
Evolució trimestral de la taxa d'activitat, la taxa d'atur i la proporció d'assalariats temporals per a la població total espanyola i portuguesa en el període 2017-2023



La temporalitat baixa a partir de la reforma laboral sense que això afecti l'ocupació a Espanya, mentre que a Portugal no sembla que tingui un efecte immediat

● Activitat ● Temporalitat ● Desocupació
Font: Enquesta de població activa, Eurostat (2023).

i la gran extensió del sector de serveis, juntament amb una cultura empresarial de normalització de l'ús de la contractació temporal, tot plegat pot explicar l'elevada rotació i l'escassa conversió de llocs temporals a fixos a tots dos països (Silva, Martins i Lopes, 2018). Aquestes tendències han contribuït a configurar mercats de treball fortament desiguals tant a Espanya com a Portugal, amb una posició particularment vulnerable per a la població més jove. Alguns enfocaments consideren aquesta inestabilitat com un aspecte definitori de les trajectòries laborals juvenils de l'època, i assumeixen que és un fenomen conjuntural que tendeix a esvaïr-se progressivament. No obstant això, la realitat és que les trajectòries precàries i intermitents es consoliden més enllà de les primeres experiències laborals per a determinats col·lectius, fins a l'extrem que de vegades la inestabilitat laboral esdevé crònica.

Aquest ús sistemàtic de la temporalitat va ser un dels motius principals per a la reforma laboral duta a terme pel Govern espanyol el desembre del 2021. La llei pretenia reduir la temporalitat mitjançant l'eliminació dels contractes per obra i servei, la reducció a un any de la durada màxima dels contractes temporals, la limitació dels motius possibles per fer-los i l'ampliació dels contractes fixos discontinus per a les feines de temporada. L'abril del 2023, el Govern

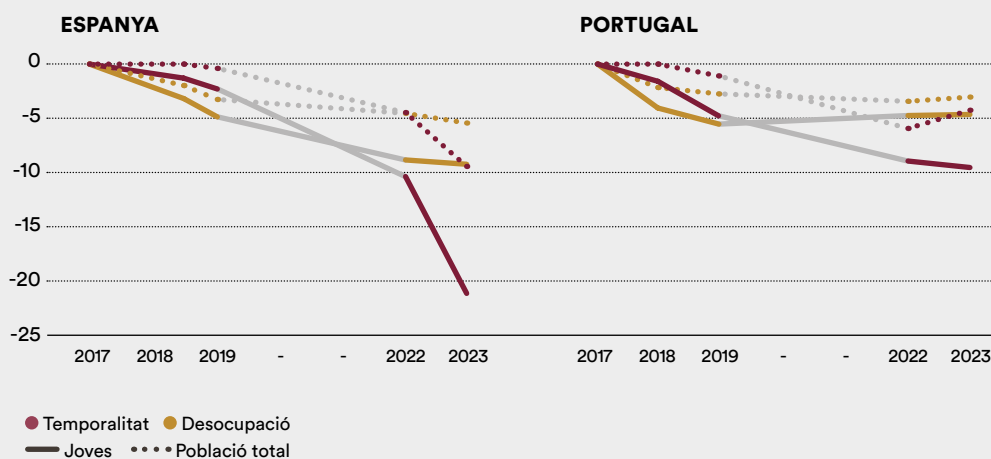
portuguès va aprovar també l'Agenda de la feina digna amb l'objecte de reduir, tot i que amb mesures més moderades, l'ús de la contractació temporal, amb una limitació de la successió de contractes, l'augment de la indemnització per finalitzar els contractes de durada determinada i la reducció de sis a quatre anys de la durada màxima dels contractes temporals.

La reforma laboral pot haver contribuït a reduir a curt termini la temporalitat juvenil a Espanya, però no a Portugal

Encara que una anàlisi més completa requereix veure l'evolució a llarg termini, a curt terme podem observar alguns indicis del possible efecte de l'aprovació de les reformes laborals a tots dos països. En aquest sentit, explorem l'evolució de la taxa d'activitat, la taxa d'atur i la proporció d'assalariats amb contractes temporals respecte al total d'assalariats tant entre la població jove com en el conjunt de la població. En aquesta anàlisi obviem les dades dels anys 2020 i 2021 a causa dels efectes que va tenir la crisi pandèmica en els nivells d'ocupació estable i temporal, oïmés en economies del sud d'Europa en què sovintegen les activitats estacionals.

En el cas d'Espanya, si bé la reforma laboral es va aprovar el desembre del 2021, l'execució no va ser plenament obligatòria fins a l'abril

Gràfic 2
Variació respecte al 2017 en la proporció de llocs de treball temporals i en la taxa d'atur de la població total i dels joves (15 a 29 anys)



La reducció de la temporalitat dels joves arran de la reforma laboral resulta molt evident a Espanya i gairebé imperceptible a Portugal

Nota: es compara el segon trimestre de cada període, partint del segon trimestre del 2017 com a posició inicial amb valor zero. S'obvien les anualitats 2020 i 2021 per l'efecte destructor de la crisi sanitària sobre l'ocupació temporal.

Font: Enquesta de població activa, Eurostat (2023).

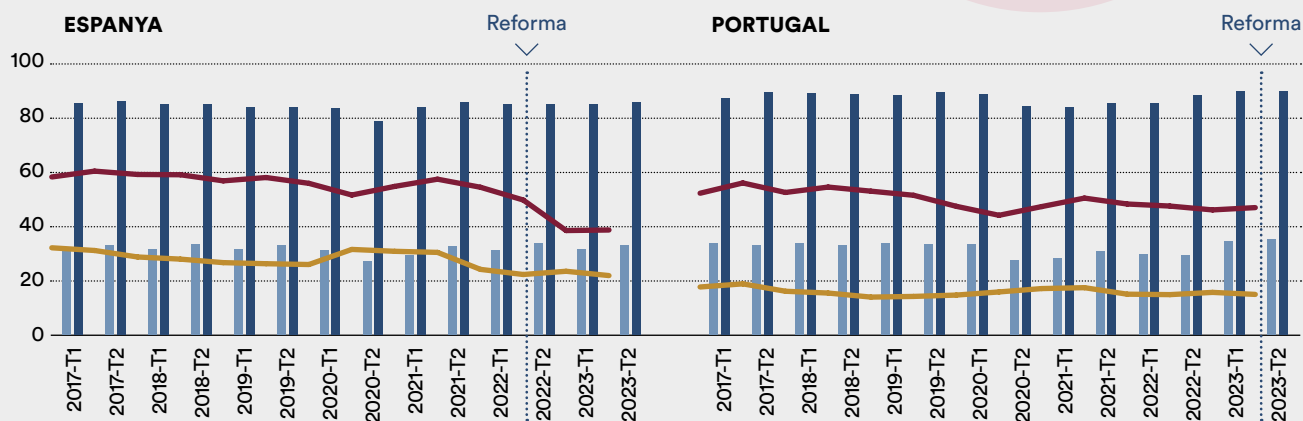
del 2022, de manera que l'anàlisi se centra en el segon trimestre de cada anualitat. Així, les dades mostren una reducció de la temporalitat del 4,5% el 2022 i del 9,5% el 2023 respecte al segon trimestre del 2017 per al conjunt de la població assalariada (gràfic 2). Això ha tingut lloc paral·lelament a una reducció de la taxa d'atur, mentre que la taxa d'activitat s'ha mantingut relativament estable (gràfic 1), la qual cosa descarta interpretacions apressades que apuntaven a una expulsió de persones del mercat de treball. Aquests efectes semblen particularment clars en el cas de la població jove: la reducció de la temporalitat és del 10,4% el 2022 i del 21,2% el 2023, mentre que l'atur minva en xifres de vora el 9% en tots dos períodes (gràfic 1) i la taxa d'activitat es manté estable (gràfic 3). D'aquesta manera, respecte al 2019, la reducció de la temporalitat en els joves espanyols ha estat de més del 8% en un termini curt després de l'aprovació de la reforma i de gairebé el 19% més d'un any després, percentatges

que pràcticament doblen els que observem per al conjunt de la població.

La tendència de reducció de la temporalitat és menys evident en el cas de Portugal, tot i que tenim molt pocs mesos per valorar-ne l'impacte. Per tant, els possibles efectes que puguem observar a partir d'aquestes dades han de ser interpretats amb prudència. El primer que destaca és una reducció important de la temporalitat (tot i que menor que a Espanya) en el període post-pandèmia (-6% en el segon trimestre del 2022 i -4,3% en el del 2023 respecte al mateix període del 2017). Tanmateix, resulta interessant que aquesta reducció sigui més gran el 2022 que no un cop aprovada l'Agenda de la feina digna l'abril del 2023 (gràfic 2). De la mateixa manera que en el cas d'Espanya, aquestes minves tenen lloc paral·lelament a reduccions de menys intensitat en la taxa de desocupació, mentre que la població activa sembla fins i tot augmentar (gràfic 1). Una possible explicació seria una recuperació econòmica més lenta a Portugal després

La temporalitat dels joves minva considerablement després de la reforma a Espanya, tot i que això no repercuteix en el nivell d'ocupació, mentre que a Portugal no s'hi observa un efecte positiu

Gràfic 3
Evolució trimestral de la taxa d'activitat, la taxa d'atur i la proporció d'assalariats temporals per a la població jove espanyola i portuguesa en el període 2017-2023



Nota: Eurostat no ofereix dades de la taxa d'activitat integrades per a la franja d'edat 15-29, per la qual cosa es representa aquest indicador en dues franges de joves.

Font: Enquesta de població activa, Eurostat (2023).

- Activitat, joves de 15-24 anys
- Activitat, joves de 25-29 anys
- Temporalitat, joves de 15-24 anys
- Desocupació, joves de 15-29 anys

de la crisi de la covid; els treballadors estables representarien una proporció més elevada de la força de treball que en altres períodes, ja que els treballadors temporals haurien quedat expulsats del mercat. L'augment de la taxa d'activitat del 2023 respecte al 2022 apuntaria en aquesta direcció. Pel que fa als joves, sí que sembla clara la davallada dels contractes temporals en el període posterior a l'aprovació de la reforma laboral en relació amb períodes anteriors: pràcticament inexistent respecte al 2022 i més evident respecte al període pre-pandèmia, alhora que hi ha una baixada de la taxa d'atur i un augment de la taxa d'activitat (gràfic 3). Aquesta reducció del treball temporal, però, no arriba a l'1% per a la població jove en el trimestre d'aprovació de la reforma (abril-juny del 2023) respecte a l'any anterior.

Conclusions i limitacions

En virtut de les dades descriptives observades, podem afirmar que l'aprovació de les reformes laborals a Espanya i Portugal tan sols ha tingut l'efecte de fer minvar la temporalitat en la població jove del primer d'aquests països, sense una destrucció aparent de llocs de treball. Precisament la reforma laboral espanyola conté mesures més estructurals orientades a canviar les pràctiques empresarials en relació amb la temporalitat. Al contrari, a Portugal, amb una reforma més suau de desincentivació de l'ús de la temporalitat, els resultats són pràcticament nuls pel que fa a la disminució de la temporalitat en els joves. Les mesures són semblants a les aprovades en etapes anteriors a Espanya amb resultats igualment escassos, i això ens fa pensar que només aquelles iniciatives institucionals que persegueixin canviar les regles del joc en el mercat de treball podran millorar d'una manera substancial les condicions materials dels treballadors joves.

Ens podem demanar si la reducció de la temporalitat a Espanya afecta en termes generals els treballadors més joves o si, al contrari, hi ha un efecte diferencial. És a dir, si aquestes reformes tenen de fet un impacte més limitat precisament en aquells perfils que s'han situat estructuralment a la part baixa del mercat de treball i que es veuen afectats d'una manera sistemàtica i persistent per la temporalitat. Cal, doncs, mantenir l'atenció davant possibles riscos que desvirtuin els beneficis assolits amb la reforma, com pot ser l'increment del temps parcial involuntari entre els treballadors joves.

Referències

- Almeida, F., i J.D. Santos (2020): «The effects of COVID-19 on job security and unemployment in Portugal», *International Journal of Sociology and Social Policy*, 40(9/10) [<https://doi.org/10.1108/IJSSP-07-2020-0291>].
- Bernardi, F., i J.I. Martínez-Pastor (2010): «Falling at the bottom: unskilled jobs at entry in the labor market in Spain over time and in a comparative perspective», *International Journal of Comparative Sociology*, 51(4) [<https://doi.org/10.1177/0020715210368841>].
- Campos Lima, M.P., i J.M.C. Caldas (2023): «A desvalorização interna, a austeridade neoliberal e os efeitos cumulativos na desvalorização do trabalho», a M.P. Campos Lima i J.M.C. Caldas (coords.), *A persistência da desvalorização do trabalho e a urgência da sua revalorização*, Lisboa: Almedina.
- Molina, O., i A. Godino (2021): «Scars that never heal: dualisation and youth employment policies in Spain from the Great Recession to the Corona Crisis», *Sociologia del lavoro*, 159 [<https://doi.org/10.3280/sl2021-159006>].
- Silva, M., L.F. Martins i H. Lopes (2018): «Asymmetric labor market reforms: effects on wage growth and conversion probability of fixed-term contracts», *Industrial and Labor Relations Review*, 71(3) [<https://doi.org/10.1177/0019793917737506>].

Les relacions personals dels joves amb el seu entorn

Joan M. Verd, Mireia Bolibar i Joan Rodríguez-Soler, Centre d'Estudis Sociològics sobre la Vida Quotidiana i el Treball, Universitat Autònoma de Barcelona; Rita Gouveia, Instituto de Cièncias Sociais de la Universitat de Lisboa



La població jove dels països del sud d'Europa, incloent-hi Espanya i Portugal, s'ha caracteritzat tradicionalment per una estreta xarxa de relacions personals, recolzada en una sociabilitat elevada i un paper molt important de la xarxa familiar. Aquest article fa servir dades de la desena onada (2020-2022) de l'Enquesta Social Europea per comprovar fins a quin punt la sociabilitat dels joves (18-34 anys) en aquests dos països s'assembla o no a la dels altres membres de la Unió Europea.



La importància de les relacions personals per a l'estudi de l'aïllament social de les persones joves

L'aïllament social i la solitud no desitjada han estat situacions tradicionalment associades a les persones d'edat avançada. Els joves, però, se situen també entre els grups d'edat que més pateixen aquestes situacions. No ha estat fins a la recent pandèmia de covid-19 quan, per raons òbvies, el problema de l'aïllament social juvenil ha esdevingut una preocupació social i ha transcendit a l'esfera pública. En realitat, el fenomen ja era preocupant abans de la pandèmia i naturalment tampoc ha desaparegut després.

L'evolució de les societats occidentals en les darreres dècades ha estat molt marcada per la individualització de les relacions i l'afebliment dels vincles comunitaris. La digitalització de la societat, com també algunes activitats que ja no es desenvolupen en espais públics i d'accés lliure (per exemple, el lleure), ha propiciat una privatització i mercantilització de moltes esferes de la vida social, la qual cosa ha dut a profunds canvis en la sociabilitat dels joves. En aquest context, entenem per sociabilitat la capacitat i la possibilitat que tenen les persones de relacionar-se entre elles. Depèn de característiques individuals de caràcter socioeconòmic i sociodemogràfic, però també de l'entorn en què es mouen les persones.

La sociabilitat és clau en el desenvolupament de la trajectòria vital del jovent, tant per les relacions amb les amistats com pel suport material i emocional que reben de la seva xarxa de relacions. Podem definir aquesta xarxa de relacions personals com a *capital social*, i la constitueixen tant les relacions afectivament pròximes (família i amistats) com les més allunyades (companys de feina o d'estudis). Hi ha tot un conjunt de característiques socials i fac-

La digitalització de la societat ha propiciat una privatització i mercantilització de moltes esferes de la vida social

tors estructurals que fan minvar la possibilitat de tenir un capital social variat i extens entre la població jove. En primer lloc, l'origen social de classe treballadora o l'origen immigrant produeixen xarxes més reduïdes i homogènies en els joves. De la mateixa manera, la inestabilitat laboral i les situacions recurrents d'atur provoquen una pèrdua important de contactes.

Pel que fa al gènere, el capital social dels joves també reproduïx les pautes que observem per al conjunt de la població: les dones tenen una xarxa menys extensa, amb menys diversitat social, però amb lligams més forts, la qual cosa es tradueix en nivells d'intimitat i de suport més alts en les relacions.

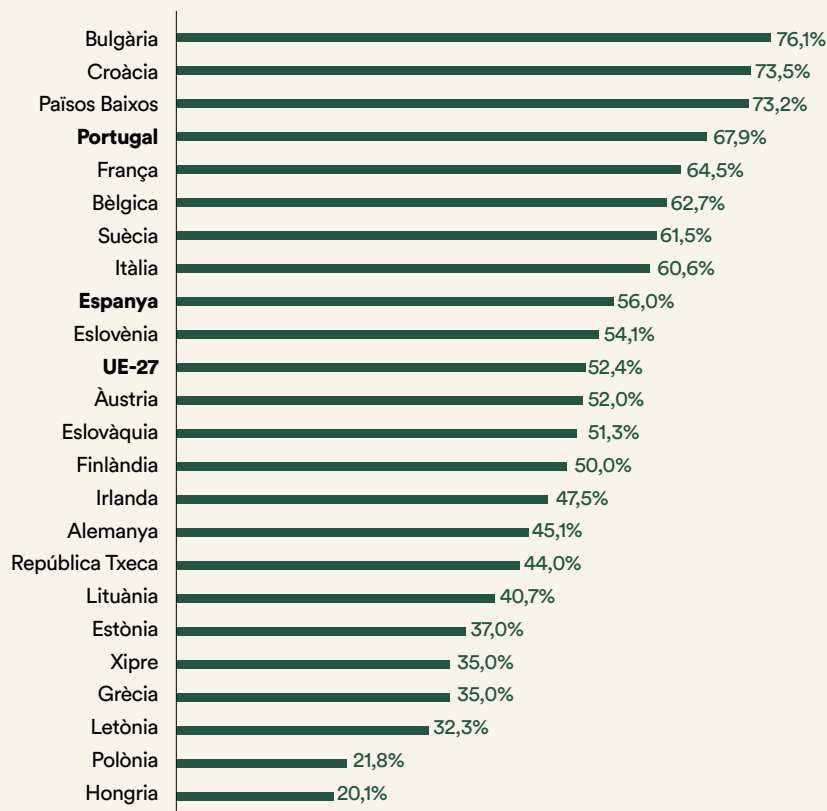
Els països del sud d'Europa, com ara Espanya i Portugal, sovint han estat qualificats de *familistes*, en el sentit que la xarxa familiar constitueix una font de recursos més important que no pas en altres bandes. En aquests països, la xarxa familiar compensaria la dèbil provisió estatal de benestar i proporcionaria els recursos que l'Estat no ofereix de manera institucionalitzada. Així mateix, les relacions entre els joves i els seus pares solen ser més intenses i sovintejades, sovint perquè la convivència en la llar familiar s'allarga molt més que no en altres llocs a causa de la manca d'alternatives econòmicament assequibles que possibilitin l'emancipació familiar. La població juvenil es refugia en la família i en els contactes personals

com a fonts de suport davant la inexistència de fonts formals i institucionalitzades de provisió de recursos. En aquests països, una mala relació personal amb els progenitors o un origen social familiar desfavorit (en què la família

Una mala relació personal amb els progenitors o un origen social familiar desfavorit pot aprofundir les desigualtats socials de partida

sigui incapaç de proveir els recursos que l'Estat no proporciona) pot aprofundir les desigualtats socials de partida. D'aquesta manera, les circumstàncies desfavorables poden exacerbar les situacions d'aïllament social, i això al seu torn

Gràfic 1
Proporció de joves que en el seu temps lliure es troben amb amics, familiars o companys de feina cada dia o diverses vegades per setmana, 2020



Els joves portuguesos interactuen més en el seu temps lliure amb amics, familiars o companys de feina que no pas a Espanya

Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta Social Europea, 2020.

influeix negativament en el benestar material i emocional dels joves.

L'objectiu d'aquest article és, en primer lloc, analitzar de manera comparativa les pautes de sociabilitat en general i a escala familiar per situar la realitat del jovent d'Espanya i Portugal en el context europeu. En segon lloc, s'exploren les desigualtats existents en les pautes de sociabilitat dins la població jove espanyola i portuguesa, segons la situació social, econòmica i laboral. Per a això s'analitzen dades sobre la freqüència de la interacció, les dimensions de les xarxes i la fortalesa del vincle amb els pares dels joves europeus de 18 a 34 anys (mesurada per la freqüència de la interacció i la proximitat afectiva). Les dades provenen de la desena onada de l'Enquesta Social Europea, i van ser obtingudes entre el setembre del 2020 i el maig del 2022 segons el país (concretament, entre el gener i el maig del 2022 a Espanya [n=486] i entre l'agost del 2021 i el març del 2022 a Portugal [n=297]). Les dades referents al conjunt de la Unió Europea (n=10.036) inclouen tots els països de la UE-27 llevat de Dinamarca, Luxemburg, Malta i Romania.

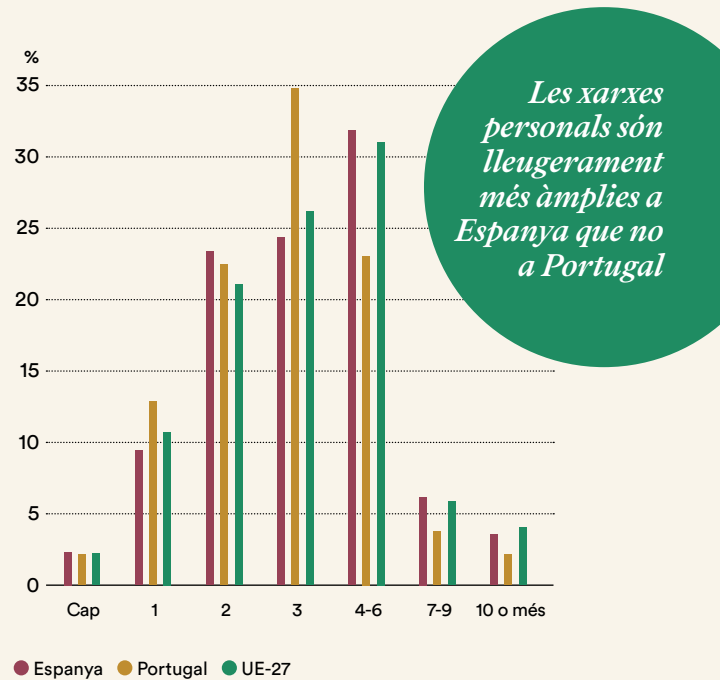
Amb quina freqüència interactuen els joves en el seu temps lliure?

Quan es comparen els valors màxims d'interacció (trobar-se com a mínim diverses vegades per setmana amb amics, familiars o companys de feina), observem diferències importants per països (gràfic 1). A la Unió Europea, els joves que en el seu temps lliure es troben amb amics, familiars o companys de feina cada dia o diverses vegades per setmana són el 52,4%. Espanya supera lleugerament aquesta proporció, mentre que Portugal és un dels països en què la freqüència de la interacció és molt més elevada (més del 65%), només superada pels Països Baixos, Croàcia i Bulgària.

Amb quantes persones podem parlar de temes íntims i personals?

Tot i la freqüència d'interacció més alta dels joves a Portugal, la grandària de les seves xarxes personals és més reduïda per comparació a les d'Espanya i del conjunt de la Unió Europea (gràfic 2). Quan es tracta de parlar de temes íntims i personals, les xarxes dels joves portuguesos se situen més sovint en

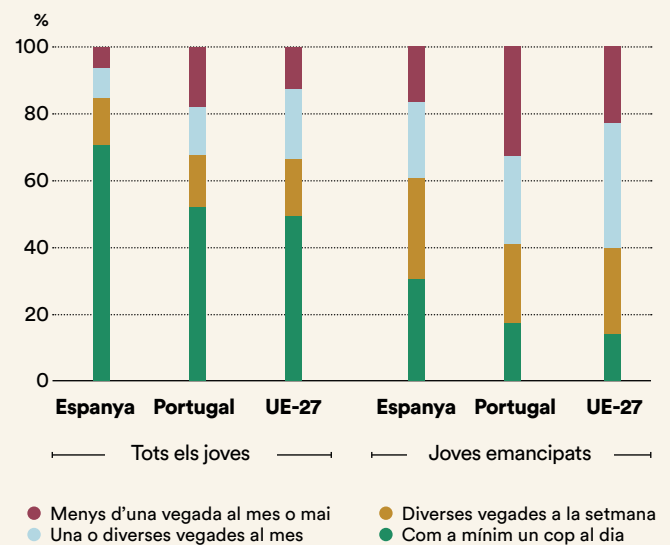
Gràfic 2
Distribució de joves d'Espanya, Portugal i del conjunt de la Unió Europea segons el nombre de persones amb què poden parlar de temes íntims i personals, 2020



Les xarxes personals són lleugerament més àmplies a Espanya que no a Portugal

Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta Social Europea, 2020.

Gràfic 3
Distribució de joves d'Espanya, Portugal i del conjunt de la Unió Europea segons la freqüència amb què parlen en persona amb els pares, per al conjunt de joves i en el cas dels que no viuen a la mateixa llar que els progenitors, 2020



Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta Social Europea, 2020.

3 persones (34,4%). En canvi, el nombre de persones més freqüent en el cas d'Espanya és de 4-6 (30,7%), un percentatge molt semblant al de la mitjana europea. Així, tot i que a Portugal els joves interactuen amb més freqüència (amb amics, familiars o companys de feina), a Espanya observem que aquest col·lectiu té un nombre més alt de relacions o lligams forts, que són els que més suport solen proporcionar, sobretot de caràcter emocional.

Amb quina freqüència parlen amb la família les persones joves?

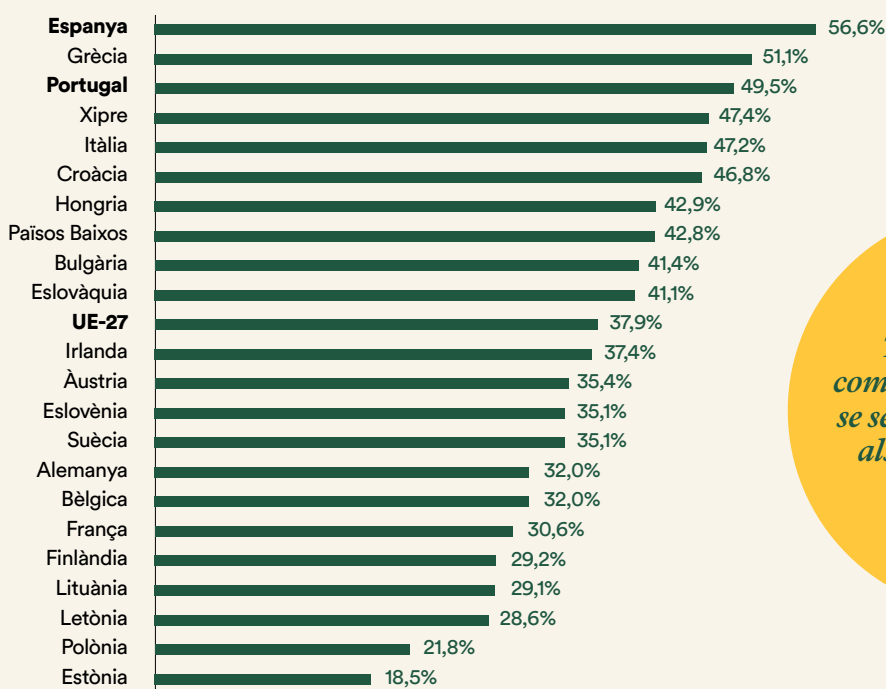
Encara que tant Portugal com Espanya són considerats països *familistes*, la intensitat de les relacions intergeneracionals a Espanya és més forta (gràfic 3). Quan demanem als joves amb quina freqüència parlen amb els pares en persona, observem que és més alta a Espanya que a Portugal. Tots dos països superen la freqüència mitjana de la Unió Europea, tot i que els valors de Portugal s'acosten a aquesta mitjana.

Observem, doncs, que a Espanya el pes de la família és molt rellevant. Mentre que el 49,2% de la població juvenil del conjunt de la Unió Europea i el 51,9% de la de Portugal veuen els seus pares almenys una vegada cada dia, a Espanya

Tant a Espanya com a Portugal la freqüència amb què els joves parlen amb els seus progenitors en persona és més alta que la del conjunt de la Unió Europea

aquest percentatge puja fins al 70,6% dels joves. Això es pot explicar en gran part per la tardana edat d'emancipació dels joves espanyols: mentre que al conjunt de la UE els joves s'emancipen als

Gràfic 4
Proporció de joves que declaren sentir-se «totalment» pròxims als seus pares des del punt de vista afectiu, per països, 2020



Tant a Portugal com a Espanya els joves se senten molt pròxims als seus progenitors

Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta Social Europea, 2020.

26,4 anys de mitjana, a Portugal ho fan als 29,7 i a Espanya als 30,3 anys (segons dades d'Eurostat, 2022). En tot cas, la tendència a sovintejar la interacció entre pares i fills joves espanyols es manté igualment si centrem l'atenció en els joves que no viuen a la llar dels progenitors.

La proximitat afectiva dels joves envers els pares

Espanya és el país de la Unió Europea on els joves expressen més proximitat afectiva envers els pares. La proporció de joves que declaren sentir-se extremadament pròxims als seus pares des del punt de vista afectiu és del 56,6%; Portugal se situa en la tercera posició (49,5%), després de Grècia (gràfic 4). Les posicions següents les ocupen Xipre i Itàlia. Aquests elevats percentatges de proximitat afectiva són més freqüents als països del sud d'Europa, la qual cosa mostra l'ancoratge social i cultural dels estats del benestar *familistes* en la fortalesa dels vincles entre família i joves en aquests països.

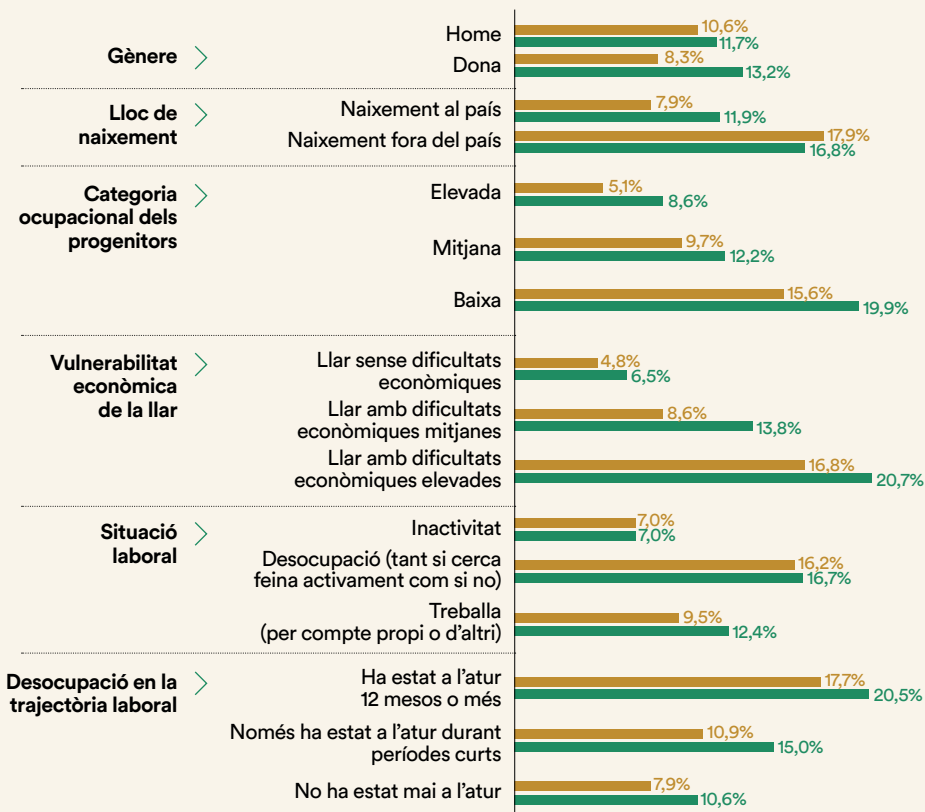
Característiques i factors de desigualtat en les relacions personals dels joves a Espanya i Portugal

L'article ha fet servir les dades de la desena onada de l'Enquesta Social Europea, que es va dur a terme entre el setembre del 2020 i el maig del 2022, per analitzar comparativament la sociabilitat dels joves entre 18 i 34 anys a Espanya i Portugal, el seu nivell d'aïllament social i els factors de desigualtat que incideixen en els diversos valors observats. Els països analitzats són els de la UE-27 llevat de Dinamarca, Luxemburg, Malta i Romania. Les dades obtingudes mostren valors de sociabilitat similars entre Espanya i Portugal, tot i que Portugal se situa per davant d'Espanya en relació amb la freqüència d'interacció, mentre que a Espanya la mida de les xarxes personals és més gran que a Portugal. Pel que fa a la freqüència de contacte amb els pares, en tots dos països ibèrics és més elevada que la de la mitjana del conjunt de la Unió Europea, tant entre els emancipats com

Gràfic 5
Proporció de joves d'Espanya, Portugal i el conjunt de la Unió Europea en situació d'aïllament social, segons factors de desigualtat, 2020

● Espanya i Portugal ● UE-27

Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta Social Europea, 2020.



El lloc de naixement, la situació econòmica i la feina condicionen l'aïllament social



Quins factors contribueixen més a l'aïllament social dels joves?

A Espanya i Portugal el **9,1%** i el **10,9%**, respectivament, de la població jove pateix un cert aïllament social, ja que declara que en el seu temps lliure es troba una vegada al mes o menys amb amics, familiars o companys de feina. Aquest percentatge és una mica més alt per al conjunt de la Unió Europea (el 12,4% dels joves). Dins aquest col·lectiu, però, també hi trobem desigualtats.

Si ens fixem en els joves d'Espanya i Portugal de manera conjunta, hi observem que **els homes pateixen més aïllament que les dones**, al contrari que en el conjunt de la Unió Europea. El lloc de naixement també condiciona el nivell d'aïllament social. A Espanya i Portugal el percentatge de joves nascuts fora del país de residència que pateix aïllament és més elevat que no el de les persones nascudes al país. El percentatge relatiu a aquesta categoria és l'únic que mostra valors més elevats a Espanya i Portugal que els de la mitjana de la Unió Europea. En canvi, el percentatge dels nascuts al país i que pateixen aïllament és més baix que el de la mitjana de la UE.

D'altra banda, les dades mostren que com més baixa és la **categoria ocupacional dels pares** i com més alta és la **vulnerabilitat econòmica de la llar**, més alt és el percentatge de joves que pateixen aïllament. A la Unió Europea aquest impacte és similar al que trobem a Espanya i Portugal, però amb uns valors sempre més elevats.

L'atur és la situació laboral en la qual el jovent mostra més aïllament social, amb percentatges semblants per a tots dos països i per al conjunt de la Unió Europea. Entre els joves a l'atur, els que han patit una situació d'atur de llarga durada són els que acusen més l'aïllament. Al contrari, els que mai han estat a l'atur són els que pateixen menys aïllament, de manera que es confirma **l'associació entre desocupació i reducció de la sociabilitat**. Un cop més, el percentatge de joves que pateixen aïllament en aquestes situacions és més alt al conjunt de la Unió Europea que no a Espanya i Portugal.

per al conjunt de joves, encara que els valors per a Espanya són més elevats que els de Portugal. Així mateix, la proximitat emocional dels joves amb els progenitors és més gran als països mediterranis, amb Espanya al capdavant. Aquestes dades confirmen el pes que té la xarxa familiar en la sociabilitat dels joves a Espanya i Portugal.

En analitzar els factors relacionats amb l'aïllament social de la població juvenil, es fa palès que és més comú en els joves d'origen estranger (habitualment amb xarxes personals més febles), els més exposats a la vulnerabilitat econòmica i els que es troben a l'atur. Aquests factors de desigualtat que incideixen en un

aïllament més acusat dels joves són els mateixos tant a Espanya i Portugal com als altres països de la Unió. No obstant això, l'efecte negatiu apareix sempre més esmorteït a la península Ibèrica (amb l'excepció del cas dels joves d'origen estranger). Mentre no es desenvolupi una anàlisi més aprofundida, podríem inferir que els valors més baixos d'aïllament als dos països ibèrics són el resultat d'una sociabilitat més elevada i del pes que hi té la família en les relacions personals. En tot cas, el fet que aquests factors que incideixen negativament en la sociabilitat produeixin percentatges comparativament més baixos d'aïllament social no ens ha de

fer oblidar que el model *familista* de provisió de recursos que es dona a Espanya i Portugal fa que els joves depenguin més del suport familiar. Això implica que no puguin optar a altres fonts alternatives de suport material i emocional, i que finalment es trobin en una situació més vulnerable, per comparació a la població jove d'altres països europeus, on aquestes fonts alternatives o complementàries tenen un caràcter més formalitzat.

La dependència més gran de l'entorn familiar hauria de ser compensada amb el desenvolupament d'actuacions que permetin que els joves –sobretot aquells amb més risc d'aïllament social– millorin el seu nivell de socialibilitat i augmentin les xarxes personals. Entre

|
*L'aïllament social és
més comú en els joves d'origen
estranger, els més exposats a la
vulnerabilitat econòmica
i els que es troben a l'atur*
|

aquestes actuacions podem incloure-hi la promoció d'espais adreçats a aquest col·lectiu on els joves puguin interaccionar (per exemple, posant a la seva disposició espais de caràcter públic), el foment de l'associacionisme i la participació juvenil, o el desenvolupament de serveis d'atenció, orientació, mentoria i dinamització de caràcter col·lectiu. També seria recomanable que els joves, com també els qui hi treballen (com ara docents, dinamitzadors, personal d'orientació educativa i laboral), adquireixin consciència de la importància de les xarxes personals més enllà de la família com a font de recursos, tant des del punt de vista del suport emocional com en qualsevol altre sentit (suport material, accés al mercat de treball, etcètera).

Referències


- Aboim, S., P. Vasconcelos i K. Wall (2013): «Support, social networks and the family in Portugal: two decades of research», *International Review of Sociology*, 23(1).
- Cotterell, J. (2007): *Social networks in youth and adolescence*, Nova York: Routledge.
- Holland, J. (2009): «Young people and social capital. Uses and abuses?», *Young*, 17(4).
- Keller, Th.E., M. Perry i R. Spencer (2020): «Reducing social isolation through formal youth mentoring: opportunities and potential pitfalls», *Clinical Social Work Journal*, 48.
- Mansfield, L., N. Daykin, C. Meads, A. Tomlinson, K. Gray, J. Lane i C. Victor (2019): *A conceptual review of loneliness across the adult life course (16+ years): synthesis of qualitative studies*, Londres: What Works Wellbeing.



Entrevista a Robert Pogue Harrison

Professor d'Humanitats a la Universitat de Stanford
i autor de *Juvenescence: A cultural history of our age*

*«Per primera vegada vivim
en una cultura en què
els joves eduquen els seus avis
en molts aspectes»*



Fa anys que estúdieu el concepte de joventut des de la filosofia i els estudis culturals. Com la definiríeu?

Podríem dir que hi ha dos tipus de joventut: la biològica i la cultural. Tots els animals passen per un període de desenvolupament biològic, però en el cas dels humans, els factors socials, culturals i econòmics hi juguen un paper summament important. El que anomenem *joventut* en el segle XXI té molt poc a veure amb el que era la joventut a l'Edat Mitjana o a l'Antiguitat, tot i que la nostra biologia és pràcticament la mateixa.

La tesi del meu llibre *Juvenescence* és que l'evolució cultural ens ha fet una espècie cada vegada més jove, de manera que una persona de 30 anys avui, per exemple, s'assembla ben poc a una persona de 30 anys del segle XIX. El 1842, el gran escriptor realista que va ser Honoré de Balzac va publicar *La dona de trenta anys*, en què defensava (contra el sentit comú de l'època) que una dona d'aquesta edat encara es podia sentir jove. Des de llavors les coses han canviat molt, i avui dia el

període de formació cultural s'ha prolongat fins al punt que el concepte de joventut cada vegada és més fluid.

Com tantes altres categories, la joventut ha esdevingut líquida... Zygmunt Bauman va proposar el terme *modernitat líquida* per explicar com molts aspectes de la vida contemporània estan sotmesos a un canvi permanent, i com aquest fet requereix flexibilitat i adaptació. La incertesa i la mal-leabilitat encaixen bé amb la idea d'allargar la joventut, que tècnicament es podria considerar un mecanisme evolutiu anomenat *neotènia*, oi?

Efectivament, la neotènia és un mecanisme en virtut del qual l'espècie humana aconsegueix retenir (*tènia*) alguns trets de la infància (*neo*) a mesura que creix. És a dir, d'alguna manera es difereix la maduresa, i això permet desenvolupar-se millor i aprendre més. Aquest fet també fa que mantinguem característiques joves fins a estadis adults de desenvolupament, com la curiositat, la voluntat de jugar, la

plasticitat, o, en definitiva, la tendència a l'aventura. Una certa ingenuïtat, també. Com a adults, ens assemblem més a simis joves que a simis vells.

Podríem dir, doncs, que la neotènia és una de les principals explicacions per al desenvolupament de la intel·ligència humana?

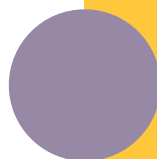
Exacte. Naixem com a éssers inacabats, i ens hem d'acabar de «coure» fora del ventre matern. Per això els infants humans són completament dependents durant anys. Per comparació als altres animals, naixem prematurs. Aquest fet, aquesta dependència infantil dels adults, penetra la nostra psicologia de manera tan profunda que, fins i tot quan som grans, el nen que portem dins d'alguna manera continua buscant directament o indirecta la referència dels progenitors.

Creieu que aquest infantilisme és més acusat avui dia entre els adults joves? Quan podríem dir que comença aquest prolongament neotènic de la joventut?

Forma part intrínseca del desenvolupament de l'espècie humana, però en els darrers 150 anys hi ha hagut una revolució en aquest sentit. El 1904 es va publicar un llibre amb el títol *Adolescence*, de Granville Stanley Hall, en què es parlava d'un període de conflicte i crisi existencial durant la joventut, que havia aparegut per dos canvis fonamentals: l'abolició del treball infantil i l'educació universal. Amb el progrés social que comportà la Revolució Industrial, de sobte va aparèixer aquest estadi entre la infància i la maduresa que des de llavors s'ha anat estenent, fins a conformar una adultesa emergent, entre els 20 i els 30, durant la qual se suposa que cada persona pot provar i experimentar amb la vida, abans d'estabilitzar-se i prendre decisions més serioses.

En el món actual no hi ha gaire pressió per ser «plenament» adult als 30, i això sembla que cada vegada va a més: als 35, als 40 anys, etc. El mateix passa amb la universitat: la gent estudia fins molt tard a la vida.

Això no és de cap manera un problema. Estudiar, aprendre, és un bé en si mateix. Italo Calvino explica que Sòcrates, abans de morir, estava aprenent a tocar una cançó amb la flauta. Quan li van preguntar per què aprenia a tocar una cançó si li quedaven només unes hores de vida abans de prendre la cicuta, Sòcrates va contestar que el coneixement és un fi en si mateix, que saber és com respirar. L'educació té com a objectiu fer que l'estudiant sigui centenars, fins i tot milers, d'anys més vell, ampliant les capacitats de la seva ment i donant profunditat a la seva cultura. Aquesta és la paradoxa neotènica de l'educació: ens fa més joves fent-nos més vells. Sovint, aquest aprenentatge s'adquireix gràcies a la *conversa amb els morts*,



Robert Pogue Harrison (Esmirna, 1954) és professor d'Estudis Culturals a la Universitat de Stanford i cap del Departament de francès i italià. Té un profund coneixement de l'obra de Dante, a la qual va dedicar el seu doctorat a la Universitat de Cornell. La idea de joventut és un dels seus neguits intel·lectuals i penetra tota la seva obra. Ha recopilat aquestes reflexions en un llibre, *Juvenescence* (2014), en què fa un recorregut filosòfic per tota la tradició occidental a la recerca de la perennitat. El seu programa *Entitled Opinions* és un clàssic de les humanitats als Estats Units, i hi han passat autors com Richard Rorty, René Girard, Michel Serres, Orhan Pamuk i Hans Ulrich Gumbrecht.

llegint els llibres dels autors que ens han precedit, incorporant-nos així a l'infinit retaula de l'experiència humana.

Viviu a Silicon Valley, una de les zones tecnològicament més avançades del món, però un lloc on els problemes d'aïllament i soledat entre els joves són bastant greus. Què hi ha al darrere d'aquesta situació?

Aquí torna a aparèixer l'ambigüitat del concepte de joventut. Hi ha una realitat del «ser jove», i un mite. Aquest mite, sobretot a Silicon Valley, ha portat molts milionaris a emprendre una recerca absurda de la font de joventut, com si hi hagués una poció màgica per mantenir-se jove. Es veu la joventut com el millor moment de la vida, el més feliç i dinàmic, energètic, vital... una mena de terra promesa o paradís perdut. Es creu que si es pot mantenir la joventut, es mantindrà la felicitat. Però, tot i que vivim en una societat obsesionada amb la joventut, molts factors socials juguen en contra del jove, creant un ambient depriment entre els adolescents.

Però quin és l'origen dels seus problemes de salut mental? Hi ha estudis que apunten a un ús inadequat de les noves tecnologies, sobretot d'aplicacions com ara Instagram, TikTok, Snapchat, etc.

La ironia de les connexions a través de les xarxes socials és que sovint propicien aïllament, i pitjor encara, separació de la naturalesa, que sempre havia format part de l'experiència juvenil. La desconexió del món físic que provoquen les pantalles fa impossible l'èxtasi que genera el contacte amb la natura i el regne animal. La virtualització del real provoca una certa alienació, ja que malauradament el capitalisme té una capacitat enorme d'infrautilitzar els ciutadans i de convertir-los en mers consumidors. El mateix capitalisme que promou les xarxes socials comporta una atomització creixent que destrueix l'esperit del jove. No hi ha res més corrosiu per a l'experiència humana que viure

enganxat a un telèfon. És com eliminar una dimensió de l'existència: de les tres de la realitat a les dues de la pantalla. El mateix passa amb la capacitat narrativa: com que tot ha de ser instantani i de curta durada, perdem la capacitat de connectar a través de les històries elaborades i substancioses, narracions que requereixen paciència i atenció prolongada. Crítics de la tecnologia i del capitalisme com Douglas Rushkoff, Jaron Lanier o Byung-Chul Han han remarcat aquest col·lapse narratiu i l'han assenyalat com un dels grans problemes socials del nostre temps.

Tot sembla conspirar contra el descobriment permanent del món que hauria de definir ser jove. Hi ha un cert desencantament, en el sentit que la societat occidental està més secularitzada, tecnificada i burocratitzada que mai. Creieu que aquest desencantament també afecta les noves generacions pel que fa a l'amor? Considereu, com Bauman, que l'amor també s'ha fet líquid?

L'educació té com a objectiu fer que l'estudiant sigui centenars, fins i tot milers, d'anys més vell, ampliant les capacitats de la seva ment i donant profunditat a la seva cultura

Bé, en general noto que hi ha un abisme generacional entre la manera com la gent de la meva edat percep l'amor, i com el perceben els meus estudiants, per exemple. Actualment les aplicacions de cites tenen una gran influència a l'hora de formar les relacions amoroses, però aquestes aplicacions tenen una dimensió molt fosca. La idea que hi ha un sistema en què es té accés a tot el mercat de possibles parelles sentimentals i sexuals de cop, a només un simple lliscar de dit, em sembla brutal, en el sentit que això

afavoreix bàsicament les dones i homes més atractius. És com una regressió a un estat simiesc de selecció natural en què molta gent no arribarà mai a conèixer-se, ni es podrà adonar que estan en la mateixa freqüència intel·lectual o emocional que la gent amb qui es relacionen en la seva comunitat. Seleccionar algú a través d'una foto en una aplicació em sembla una forma molt primària de trobar la persona amb qui volem compartir la vida, i una degradació de l'experiència amorosa.

La ironia de les connexions a través de les xarxes socials és que sovint propicien aïllament i separació de la naturalesa, que sempre havia format part de l'experiència juvenil

Però també és important constatar que així és com es formen la major part de parelles avui dia, almenys en alguns països, i que les aplicacions de cites també permeten viure un tipus d'experiència única i estimulant. Potser el que hi ha actualment és una certa incongruència entre el que s'espera dels joves, i el que poden o volen fer?

És impossible ser jove en els temps que corren i no sentir-se inadequat. Fa quaranta anys que faig classe i mai havia vist una joventut tan deprimida. En la darrera classe que vaig fer sobre nihilisme vaig haver de limitar el nombre d'estudiants perquè érem massa...

Anys enrere vaig fer la mateixa classe i no érem ni deu. Aquest gran interès pel nihilisme em sembla molt simptomàtic de l'ensopiment en què viuen molts estudiants, i de com això s'ha normalitzat. Per a molts, un estat letàrgic així és un fenomen generacional, i fins i tot

diria que aquesta mena d'abúlia els serveix per connectar entre ells. Potser també per això hi ha un renovat interès per Nietzsche i la seva exaltació de la voluntat de poder i de l'individualisme com a remei per al nihilisme, però cal anar amb compte amb la seva lectura, ja que pot afectar el jovent amb tendències més conservadores, narcisistes o hedonistes, que no és poc.

Suposo que sempre hi ha raons per al pessimisme, però la possibilitat que han tingut molts joves d'allargar la seva formació a través de beques, viatges o estudis, és meravellosa. El risc rau a no trobar el moment de parar, i acabar com l'axolotl de Cortázar, una bestiola que decideix no madurar mai i quedar-se en estat semilarvari, no reproductiu, tota la vida. El món és cada cop més ple de Peter Pans?

És possible. Totes les granotes comencen la seva vida com a capgrossos, però no tots els capgrossos es converteixen en granotes. Ara mateix som una mena de capgrossos d'una nova forma d'humanitat. Crec que malgrat el nihilisme i la letargia, ser jove durant la generació Y (millennista) o Z és una benedicció, en el sentit que mai s'havia gaudit de tants privilegis i llibertat. Però la saviesa popular diu que amb la llibertat (i el poder) ve també la responsabilitat. Els joves que heu pogut allargar la joventut, i que d'alguna manera heu estirat aquesta neotènia de què parlàvem, teniu també la responsabilitat de mantenir i propiciar aquestes mateixes condicions per a les pròximes generacions, i contribuir a crear un món millor, amb menys pèrdua i buidor. Per això, és clar, cal comprometre's amb la societat i amb el veí —generar un sentit compartit amb la comunitat que ens envolta. Com diria Kierkegaard, cal passar de l'etapa estètica (plaer) a l'etapa ètica (compromís) de la vida, i per això en algun moment o altre cal madurar.

Tot això té molt a veure amb la re-producció, amb el fet de re-transmetre el que s'ha rebut i

transferir una cultura, uns valors i, en definitiva, una forma de vida, als que ens segueixen. Per acabar, com veieu la relació entre pares i fills, avui dia? Des d'una perspectiva sociològica, en quins sentits ha canviat?

Una de les tesis sociològiques de *Juvenescence* és que després de la Segona Guerra Mundial, la generació del *baby boom* va comportar una gran explosió de jovent, un moment neotènic. Aquesta ona expansiva *boomer* de la postguerra s'ha estès a les generacions posteriors, però d'alguna manera, els *boomers* han retingut algunes característiques juvenils, com els impulsos revolucionaris o la desconfiança cap a l'autoritat. Això, al seu torn, ha fet que tinguin menys autoritat sobre els seus descendents, i que fins i tot intentin ser els seus amics, tot i que no és el que ells van experimentar.

Els joves que heu pogut allargar la joventut teniu també la responsabilitat de mantenir i propiciar aquestes mateixes condicions per a les pròximes generacions

D'aquí potser ve l'expressió *OK Boomer*, que es va posar tan de moda el 2019, i que representa una comunicació important en temes com el canvi climàtic, l'ús de la tecnologia o els ideals vitals. Les generacions Y i Z de vegades es poden sentir lúcides en un món de bojos, perquè la generació *boomer* sovint desmereix les seves idees noves des de posicions de poder. El cas de Greta Thunberg és paradigmàtic, però n'hi ha molts altres. A més a més, pot ser desmotivador veure com la poca confiança que es diposita en els joves sol anar acompanyada d'un escrutini i un recel excessius. Suposo que la desconfiança és mútua...

i que fins a cert punt és natural. Ja per acabar, quines són les causes d'aquesta comunicació, i quines conseqüències se'n poden derivar?

En el seu article del 2005 «The social separation of old and young: A root of ageism» (La separació social entre vells i joves: un origen de l'edatisme), els sociòlegs Gunhild O. Hagestad i Peter Uhlenberg parlen de com s'ha institucionalitzat la segregació per edat (*edatisme*), i això ha fet que la gent gran hagi perdut el seu rol mentor, deixant les famílies sense integració social ni transmissió de coneixements i valors d'una generació a la següent. Per primera vegada vivim en una cultura majoritàriament prefigurativa, com diria Margaret Mead, en què els joves no només aprenen poc dels vells, sinó que, al revés, són ells els que eduquen els seus avis en molts aspectes. Aquests abismes generacionals no només provoquen segregació social entre generacions, sinó també dins les generacions més recents, fet que fa difícil que es produeixi un estat d'ànim que sintonitzi els grups de joves en una mateixa freqüència. Això provoca una sensació de canvi permanent, i com més ràpidament canvia el món, menys s'hi senten a casa aquells que l'habiten. Junts, hem de crear un entorn on tots ens sentim còmodes, i l'esperit del nostre temps reclama visió a llarg termini. Als joves, que els queda molt per davant, els toca actuar.

Pau Guinart

Escriptor i professor (ESADE/UOC)
Membre de la comunitat de becaris
"la Caixa"

● La natura com a mirall i mestra en el diari d'un jove activista

Cecilia Duran,
analista de desenvolupament, graduada
en Ciència Política i Història de l'Art per
la Universitat de Michigan

El 21 de març comença la primavera, la rosada s'escampa de matinada per l'herbei i el pit-roig anuncia l'esclat de les primeres primules. Aquest dia s'obre també el *Diari d'un jove naturalista* de Dara McAnulty. Des de la verdor frondosa d'Irlanda del Nord i des del punt de vista d'un jove amb autisme, el lector s'endinsa en el transcurs d'un any a través de cròniques que narren la realitat de viure amb una intensa afinitat amb la naturalesa en un món que la descuida cada vegada més.

Dara McAnulty és un de cinc en una família en què quatre membres no són neurotípics: el pare és l'únic sense autisme. Aquest fet és important per al lector, ja que es disposa a llegir un llibre escrit des d'una perspectiva única. «El que aboco en aquestes pàgines reflecteix la meva connexió amb la vida silvestre, mira d'explicar com veig el món i descriu com afrontem les tempestes com a família». Amb el cor a la mà i a plena veu, al *Diari d'un jove naturalista* McAnulty ens convida a veure el món a través dels ulls d'un adolescent fermament compromès amb la conservació i la naturalesa.

En el moment d'escriure el llibre, el jove es troba enmig d'una mudança familiar: deixen County Fermanagh per encetar una nova vida a County Down, a l'altra banda d'Irlanda del Nord. Aquest canvi, juntament amb el que va inherent a l'adolescència i el que està lligat al curs natural de les quatre estacions, teixeix les històries que narra diàriament el jove autor. El seu nom vol dir «roure» en irlandès, i quasi de manera premonitòria, la seva fortalesa acompanya el lector en un viatge que inclou un cúmul d'emocions diverses, des de la tendresa, l'admiració i l'empatia, fins al coratge,



la melangia i la impotència. Amb cada paraula, ens demostra que la naturalesa és un far en una mar cada vegada més desafiant per a les generacions que han de venir.

El llibre recull el transcurs d'un any a manera de fragments diaris –de llargàries diferents– en els quals l'autor mena el lector a la part més íntima i sincera del seu pensament. El contingut recolza en tres pilars. El principal, com hem vist, és la naturalesa i la biodiversitat, i com el jove es troba amb moments d'esbalaïment, confusió i, sovint, indignació i neguit. Mitjançant descripcions detallades, l'autor converteix la naturalesa en un personatge central i dinàmic en la seva història.

Per a ell, el medi ambient no és només el seu entorn, sinó que és una part integral de la seva identitat i del seu benestar emocional. En diversos moments, fins i tot es converteix en el mitjà pel qual aconsegueix connectar amb els altres i sentir pertinença. McAnulty hi troba inspiració i propòsit, i fa que les seves reflexions esdevinguin una forma d'activisme per la protecció mediambiental.

Un altre tema principal és la joventut i la identitat pròpia enfront del món que l'envolta, i com una cosa és inseparable de l'altra. McAnulty comença a veure el seu vincle amb la naturalesa com a autoconcepte i sent la responsabilitat de fer servir la seva edat no com una limitació sinó com una força motriu per fer que el jovent s'impliqui més a l'hora d'alentir el canvi climàtic. A través dels seus escrits, com també de la seva participació puntual en conferències sobre ecologisme i activisme climàtic, McAnulty aconsegueix interactuar directament amb una audiència jove que es pot sentir identificada amb ell i amb la seva lluita, i que pot arribar a fer-ne un model que cal seguir.

El llibre se centra en un període crucial de la vida de l'autor: el nexa entre la infantesa i la maduresa. Per això, a més dels canvis físics i emocionals propis de l'edat, *Diari d'un jove naturalista* és un testimoni del creixement personal que, de la mà de reflexions íntimes i descripcions poètiques, mostra un retrat franc de les experiències de l'autor. En el transcurs de l'any, el lector pot observar com madura la seva manera de narrar esdeveniments per mitjà de dispositius literaris com ara analogies i metàfores que són inusuals per a l'edat que té.

Per tots aquests motius, encara que formalment sigui un dietari, aquest llibre s'emmarca en la literatura mediambiental i s'acosta al naturalisme i el transcendentalisme, sobretot en la temàtica i la manera d'enfocar la narrativa. Aquests dos moviments amaren el llibre, de manera que el lector viu l'evolució del jove autor mitjançant la seva relació amb la naturalesa. Les observacions agudes de McAnulty sobre el món natural i les descripcions detallades que fa de la vida salvatge s'alineen amb l'esperit del naturalisme, i reflecteixen fins i tot la curiositat científica i l'atenció al detall característiques d'autors com ara John Muir i Henry David Thoreau.

D'altra banda, en l'escriptura de McAnulty apareix també la creença transcendentalista de la interconnexió de tots els éssers vius i la importància de les experiències individuals de cadascú amb la naturalesa. I és que aquesta canvia a un ritme semblant al de l'home, encara que ho fa al ritme de les estacions i sota els seus propis termes de circularitat. Hi ha un munt de semblances entre la flora i el pas del temps en la pell d'una dona, i entre la fauna i els instints

L'autor posiciona el lector en un món quasi palpable mitjançant descripcions que activen tots cinc sentits, i atreu l'atenció no tan sols al present sinó al passat de cadascú

La nostra relació amb el medi que ens envolta és indestructible i inseparable, i per això hem de millorar la manera en què hi interactuem

de l'home, i viceversa. No obstant això, allò que realment ens en separa és que nosaltres naixem i morim una vegada, i la naturalesa ho fa cada 365 dies. Nosaltres tenim una vida i la manera en què la vivim pot afectar el desenvolupament vital de la biodiversitat que, de manera quasi automàtica, al seu torn afecta com es desenvolupa la nostra. En paraules de McAnulty: «Jo no soc com aquests ocells, però tampoc hi soc estrany». La nostra relació amb el medi que ens envolta és indestructible i inseparable, i per això hem de millorar la manera en què hi interactuem com a humanitat.

«Visualitzo el temps com una corda, amb una flama que crema en un cap que representa el present, on podem actuar i estar més vius. Les cendres són el passat, la corda intacta és el futur. La corda es divideix cada vegada que passa alguna cosa.» Mitjançant metàfores destacades com aquesta, McAnulty encarna una crida al canvi i s'adreça sobretot al jovent i a

aquelles persones que tindran més influència a l'hora d'evitar el declivi a un món inhabitable a conseqüència del canvi climàtic. En altres paraules, són els joves els qui tenen el poder d'aconseguir que aquesta corda no es trenqui.

L'autenticitat de la veu de McAnulty és la fortalesa més remarcable del llibre. Un to encara juvenil carrega sobre ell mateix el pes de la preocupació pel futur del nostre món i, de manera admirable, converteix la descripció del que és banal en una cosa transcendental. Tal com diu, «Tinc el cor d'un naturalista, la ment d'un aspirant a científic i els ossos d'algú que ja està cansat per l'apatia i la destrucció infligides al món natural». McAnulty posiciona el lector en un món quasi palpable mitjançant descripcions que activen tots cinc sentits, i atreu l'atenció no tan sols al present sinó al passat de cadascú. Dit altrament, no podem evitar recordar la innocència que

L'autenticitat de la veu de McAnulty és la fortalesa més remarcable del llibre. Un to encara juvenil carrega sobre ell mateix el pes de la preocupació pel futur del nostre món

McAnulty aconsegueix interactuar directament amb una audiència jove que es pot sentir identificada amb ell i amb la seva lluita, i que pot arribar a fer-ne un model que cal seguir

teníem quan érem joves, com quan ens embadalíem per coses tan simples com el vol d'una papallona o els colors del fullam a la tardor.

Tot i la maduresa de l'autor per ser tan jove, és veritat que a les cròniques preval una tendència a tocar de manera superficial els temes ambientals complexos. Quan descriu la desforestació ho fa amb una passió indiscutible, però la seva veu se centra en la malenconia i en la pèrdua emocional més que no pas en les causes sistèmiques i les solucions pràctiques.

Així doncs, és un activisme que apella a l'emoció més que a l'acció. En la mateixa línia, en esmentar la pèrdua de biodiversitat, el seu argument queda desdibuixat en l'impacte estètic del paisatge i el que representa aquesta pèrdua des d'un punt de vista visual, i encara que el lector empatitza amb l'argument, McAnulty perd l'oportunitat de protestar contra les polítiques governamentals i les pràctiques corporatives no sostenibles, o per la manca de consciència pública global.

El caràcter del mateix llibre com a dietari estableix el to narratiu com una reflexió personal per part de l'autor. D'altra banda, són descripcions pròpies d'algú que, per les seves circumstàncies, té una sensibilitat extrema davant els estímuls sensorials. Narra un dels moments d'aclaparament d'aquesta manera: «Els colors brillants causen una mena de dolor, una escomesa física als sentits. El soroll pot ser insuportable. Els sons naturals són més fàcils de processar». És per això que el seu relat es complau a fer-nos sentir el que passa al seu voltant, i la manera en què el seu estat anímic i vital es veu alterat per tot plegat.

En la seva crida emocional, McAnulty fa que qui llegeix els seus apunts senti la necessitat d'observar i de respectar la naturalesa una mica més de com ho feia fins ara. Per a ell, la natura és un mirall i alhora una mestra: «M'envolten cinc o sis bolets d'*Amanita muscaria*. Com ells, he esclatat. Em sento més resilient, més poderós. [...] És el meu deure, el deure de tots nosaltres, donar suport a la naturalesa i protegir-la. El nostre sistema de vida, la nostra interconnexió, la nostra interdependència».

Així doncs, el *Diari d'un jove naturalista* és el testimoni de la capacitat que té el jovent de forjar una profunda complicitat amb la natura. A través de relats quotidians, personals i sincers, McAnulty evidencia que la nostra veu és necessària per aconseguir el canvi, i que per evitar que el món se'n vagi en orris cal una lluita col·lectiva, empoderada i universal. Seguint també les estacions de la vida de l'autor, ens sentim inclinats a la introspecció, a observar com el medi ambient reflecteix —i de vegades contradiu— les nostres pròpies emocions i experiències. Després d'acabar el llibre, no podem evitar sentir aquest afany d'intentar viure d'una manera més intencional i conscient, venerant cada moment de canvi com un instant únic en la vida de cadascú.

Work4Progress de la Fundació "la Caixa"

Amb l'objectiu de generar ocupació de qualitat per a dones i joves vulnerables de l'Índia, Moçambic, el Perú i Colòmbia, el programa W4P pretén anar més enllà del suport a projectes aïllats, i promoure en canvi plataformes d'innovació social per a l'experimentació i el canvi sistèmic

El Banc Mundial indica que la generació actual és la que té més joves de la història de la humanitat. Tanmateix, un de cada quatre no pot trobar una feina en què cobri més d'1,25 dòlars al dia, la xifra en què se situa el llindar internacional de la pobresa extrema. Encara més, l'Organització Internacional del Treball assenyala que dos de cada cinc joves no tenen feina. Aquest problema és encara més greu en el cas de les dones, que tenen una probabilitat de trobar feina fins al 27% més baixa que no pas els homes.

Per aquest motiu, i d'acord amb l'agenda del 2030, el programa Work4Progress (W4P) que va llançar el 2017 la Fundació "la Caixa" centra la seva acció en dones i joves en situació de vulnerabilitat a l'Índia, Moçambic, el Perú i Colòmbia. L'objectiu del programa és fomentar la innovació i l'ocupació de qualitat per a aquests col·lectius, amb un èmfasi especial en la innovació tecnològica sostenible i les feines verdes en l'àmbit rural.

Work4Progress vol anar més enllà del suport a projectes aïllats i impulsa plataformes d'innovació social per a l'acció i l'aprenentatge col·lectius en què es puguin escalar solucions innovadores, sobretot negocis inclusius que generin ocupació per a les dones i els joves. Actualment compta amb la implicació d'una xarxa formada per 50 organitzacions sòcies (de la societat civil, el món acadèmic, els sectors públic i privat), tant espanyoles com dels països d'actuació.

D'ençà de la seva creació, W4P incorpora estratègies d'innovació en tots els seus components. Per això promou noves eines d'escolta i identificació de necessitats a les comunitats; de cocreació i prototipatge juntament amb socis i beneficiaris, i d'escalatge per a aquelles iniciatives d'innovació tecnològica i generadores d'ocupació més eficients.

Fins ara el programa ha arribat a més de 140.000 persones, de les quals més del 60% són dones i més del 46%, joves. S'han definit i provat 166 prototipus de negocis, serveis i innovacions tecnològiques que han permès endegar més de 19.000 empreses inclusives i generar més de 40.000 nous llocs de treball.

El programa cerca de manera activa crear oportunitats per a la joventut en el medi rural. La fase d'escolta ha mostrat a tots els països on s'implementa W4P que la població jove aspira a aconseguir un lloc de treball més enllà de les feines del camp.

Per donar resposta a aquesta necessitat, en el marc de W4P s'han engegat iniciatives especialment adreçades a aquesta població jove, com ara centres de desenvolupament empresarial per formar, incubar i acompanyar l'emprenedoria juvenil; borses de treball per a la inserció laboral de joves en empreses locals; línies de formació professional i pràctiques en empreses locals; línies de crèdit especialment adreçades als joves, o una xarxa de punts de suport a emprenedors

encapçalats per joves, entre més projectes. Tot plegat ha permès de crear més de 18.000 llocs de treball per als joves.

L'avaluació de l'impacte experimental del programa W4P al Perú duta a terme per l'Institut Grade ha permès d'apreciar un canvi positiu de narratives entre el jovent: el 43% considera que hi ha més oportunitats econòmiques a la seva comunitat (enfront del 19% a les comunitats on no s'ha aplicat el programa).

El programa Work4Progress ha estat dissenyat amb una metodologia *Think and Do Tank* segons la qual les organitzacions afiliades experimenten sobre el terreny, alhora que mitjançant l'avaluació evolutiva i la col·laboració del comitè assessor extern es canalitza aquest coneixement i es comparteix amb centres de pensament i acció a escala internacional. Així, a més a més del treball de camp, fomenta espais de generació de coneixement com ara esdeveniments, publicacions i el W4P Virtual Lab, l'espai en línia on convergeixen totes les organitzacions implicades.

La Fundació "la Caixa" promou l'aliança amb altres organitzacions donants per a incorporar més fons al programa amb l'objectiu últim d'augmentar-ne l'impacte. Un exemple en són les aliances amb la SBI Foundation a l'Índia o amb la Fundación Grupo Social a Colòmbia. Des del 2017, el programa W4P ha aconseguit sumar el 40% de fons de cofinançament als fons aportats per la Fundació "la Caixa".

En aquest moment treballa en una estratègia d'inversió d'impacte amb l'objectiu de desenvolupar instruments innovadors de finançament, més enllà de fons no reemborsables i en col·laboració amb actors locals. L'objectiu és ampliar i accelerar aquelles iniciatives econòmiques i de creació d'ocupació –sobretot negocis inclusius per a dones i joves– que demostrin més potencial d'impacte i sostenibilitat.

Reconeixements

Fins ara el programa ha rebut diversos reconeixements, com ara la presentació al **Paris Peace Forum 2023** i a la **Impact Week** organitzada per la European Venture Philanthropy Association (Torí, 2023). També s'ha valorat positivament als informes **Cotec d'Innovació (2020)** i a *Taking the pulse of the European Foundation Sector*, de l'ESADE Center for Social Impact, el 2022. D'altra banda, W4P Índia ha obtingut el premi **Development Catalysts 2022** pel seu impacte sistèmic.

Abans, W4P havia rebut el premi **SDG Good Practices** l'any 2021 i el premi Iberdrola a la cooperació energètica (2019); el **Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament** l'havia adoptat com a bona pràctica (2019) i el Banc Mundial l'havia inclòs al dossier «**Solutions for Youth Employment**» (2019). Aquests exemples il·lustren els beneficis que ha tingut el programa en diversos contextos i des de perspectives diferents.



Fundació "la Caixa"